
katsaus

KARI E. TURUNEN	3	Onko suomalaisuus uhattuna?
MATTI LUOMA	5	Länsimaiden kaksi uskontoa
VEIKKO SALOVAARA	11	Elämän paradoksit
VEIKKO PORRA	12	Teknologian yhteiskunta — miten käy ihmisen
MATTI HYRYLÄINEN	18	Mitä demokratian jälkeen? Osa II
MAAILMAN MENOA	26	Eurooppalaisuutta rakentamassa Matkan varrella nähtyä
KEIJO PETÄJÄ	30	Asumisen mieli ja laatu

3·1988

KRIITTINEN KORKEAKOULU

katsaus

28. vuosikerta

<i>JULKAISIJA</i>	<i>Kriittinen korkeakoulu ry.</i>
<i>TOIMISTO</i>	<i>Kasarmikatu 19, 00130 Helsinki</i> <i>Avoimna 9—16</i> <i>Puhelin 624 977</i> <i>Postisiirtotili 715 56-0</i>
<i>TOIMITTAJAT</i>	<i>Kari E. Turunen, päätoimittaja</i> <i>Asta Haapalainen, toimitussihteeri</i> <i>Sini Piippo, toimittaja</i>
<i>TILAUKSET</i>	<i>95 mk/vuosi, 6 numeroa vuodessa</i>
<i>IRTONUMEROT</i>	<i>19 mk, Kriittisen korkeakoulun toimisto,</i> <i>Akateeminen kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Suomalainen</i> <i>Kirjakauppa, Kampus-kirja, Jyväskylä.</i>
<i>ILMOITUKSET</i>	<i>1/1 sivua 900 mk, 1/2 sivua 500 mk, 1/4 sivua 300 mk</i>
<i>PAINO</i>	<i>Painotalo MIKTOR Helsinki</i>

KRIITTINEN KORKEAKOULU on vuonna 1968 perustettu yksityinen valtion tuella toimiva kulttuurikeskus, joka

- *tarjoaa virikkeitä kaikille aikamme ongelmista kiinnostuneille*
- *antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen*
- *järjestää tilaisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle*
- *tarjoaa kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen.*

SIHTEERISTÖ *Esko Paakkola (yleissuunnittelu)*
Asta Haapalainen (tiedotus ja Inhimillisen kasvun seminaari)
Liisa Kiesiläinen (kasvatuskulttuuriprojekti)
Terttu Lemström (toimisto ja Inhimillisen kasvun seminaari)
Sini Piippo (ohjelmatoiminta ja kolumnipalvelu)

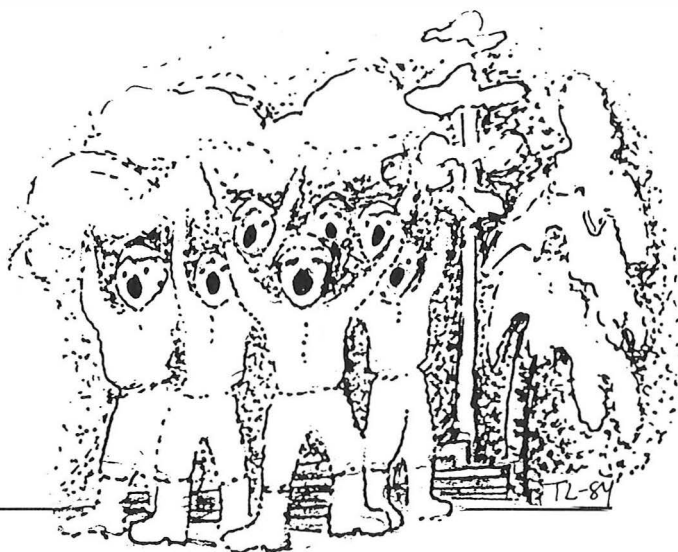
JOHTOKUNTA *Johtaja Tapani Sihvola (puheenjohtaja), filosofian lisensiaatti*
Markku Graae, professori Eino Heikkinen, kasvatustieteen kandidaatti
Kauko Komulainen, professori Erkki Lähde, kirjailija Matti Paavilainen,
dosentti Singa Sandelin, lääketieteen lisensiaatti Helinä Siikala,
yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Kari E. Turunen, professori Reijo Wilenius

Kriittisen korkeakoulun jäsenmaksun 40 mk/vuosi, ainaisjäsenmaksu 400 mk.

Katsaus on Aikakauslehtien liiton jäsen.

Katsauksen artikkelien osittainen lainaaminen on sallittua, mikäli lähde mainitaan.

Onko suomalaisuus uhattuna?

Tuntojen virrat

Elämme elämämme tiettyjen peruselämysten ja -tuntojen varassa. Näiden laatu on määräyty-
nyt kokemuksista, joita olemme saaneet kasvuympäristöstämme ja joita saamme jatkuvasti eri
elämänyhteyksistä. Ennen vaikutelmat tulivat lähiympäristöstä, nyt esimerkiksi tiedotusvälineillä
on suuri vaikutus elämäntuntoihimme.

Aikaisempaan verrattuna kaukaisella ja vieraalla on nyt suuremmat mahdollisuudet vai-
kuttaa meihin. Tunnelmat muuttuvat kansainvälisemmiksi. Maailma muuttuu elämyksellisenä
tosiasiana kaiken aikaa ja joudumme kohtaamaan uusia tunteja ja elämyksiä, jotka syntyvät muut-
tuvista olosuhteista.

Ennenkin vaikutteita on tullut Suomeen ulkoapäin; kulttuurimme on osa eurooppalaista kult-
tuuriperintöä. Ulkoiset vaikutteet voivat olla piristysruiske, joka nostaa maan kulttuurielämän
kukoistamaan. Näin on Suomenkin kohdalla käynyt. Eurooppalainen sivistys on vaikuttanut vuo-
sisatoja, mutta saanut Suomessa oman kansallisen ilmeensä, muuttunut vahvasti kansalliselta
tuntuva. Kansallisia perustunteja saattaa olla vaikeampi kukistaa kuin luullaan. Kuitenkin jat-
kuvasti kannetaan huolta ulkomaisista vaikutteista, esimerkiksi amerikkalaistumisesta.

Kansalliset tunnot

Varsin puhtaita kansallisia tunteja kohtaa edelleen etenkin maaseudulla, monissa kult-
tuuritapahtumissa ja taiteen ilmentymissä. Toisaalta esimerkiksi kehittynyt taide vaatii
myös kansainvälistä ainesta ja tasoa. Vahvasti kansallinen voi olla kiinnostavaa vain
kuriositeettina kansainvälisillä markkinoilla; tosin kotoisissa oloissa sillä voi olla tär-
keä elämää kantava ja yhteyttä luova tehtävä.

Todella merkitykselliset kansalliset tunnot kulkevat hyvin syvällä. Niistä ei olla yleen-
sä juurikaan tietoisia, vaikka niihin nojaututaan elämän perustana. Syvä pohjavire
heijastuu myös elämiseen ja olemiseen, sen sävyihin ja otteisiin. Ulkoa tulevat virik-
keet, jotka monipuolistavat kansallista kulttuuria, voivat olla hyödyllisiä, jos ne täällä
pakottautuvat kansallisen luovuuden voimasta uuteen suomalaiseen muotoon.

Pinnalliset kansainvälisen kulttuurin ilmentymät tuskin pystyvät hävittämään kan-
sallista perustuntoa, mutta perusta voi joutua ristiriitaan päällekaatuvan kansainväli-
sen vaikutuksen kanssa. Jos kansallinen omaleimaisuus osoittautuu heikosti, niin suo-
malainen tuntoydin ikään kuin vetäytyy syrjään eikä onnistu muuttamaan tunkeutu-
vaa uuteen suomalaiseen muotoon. Se joutuu ehkä pakenemaan suojaisemmille alu-
eille tai jättämään kansansa. Myyttisesti sanottuna jumalat jättävät kansansa. Näin in-
tiaanit asian ilmaisivat kulttuurinsa kuollessa, kun valkoiset tunkeutuivat heidän mail-
leen.

Jos olemme heikkoja ylitsemme valuvan edessä, menetämme omaleimaisuutemme ja ehkä lopulta elämämme. Luova energiamme ehtyy, alamme rappeutua ja su-
laa yhteen joidenkin alunperin vieraitten elämänvoimien kanssa. Kansallisilla tunnoilla
saattaa olla pitkäjänteisestä näkökulmasta elintärkeä tehtävä. Kansallinen on arvokas-
ta juuri luovuuden näkökulmasta. Ehkä luovaa kansainvälistäkin on olemassa, mutta
luovuus lähtee yleensä kansalliselta perustalta.

Kansallinen itsetunto

Tuntojen ytimessä elää kansallinen itsetunto, vaikka se ei nousisi monenkaan kansa-
laisen mielessä tietoiseksi ja tietoisesti viljellyksi. Itsetunnolla ei ole mitään tekemistä
omahyväisyyden tai kansalliskiihkon kanssa. Kansallinen ylimielisyys on tietenkin oma
ilmiönsä sekin. Se on perin inhimillinen ilmiö, joka ehkä tulee helpoimmin esiin ni-
menomaan silloin, kun kansallinen itsetunto ei suo itsestään selvää varmuutta ja tur-
vaa. Epävarmuutta ja arkuutta syntyy myös silloin, kun koemme olevamme — vahvan
kansallisen itsetunnon takia — kovin erilaisia kuin muut kansat. Tätäkin olemme saa-
neet suomalaisina tuntea; on vaikea sopeutua outoon maailmaan.

Kansallisessa itsetunnossa on omat ilonsa, luovuuden ja yhteyden saavuttamisen ilon-
sa. Näin perustunnon olisi saatava ilmentymänsä kaikessa inhimillisessä, juhlassa ja
arjessa. Sillä pitäisi olla tilaa ja avaruutta, jotta se valaisisi voimallansa ulkoiset virik-
keet sellaiseen uuteen kansalliseen muotoon, missä se jaksaisi elää ja antaa elämäl-
le energiansa. Näin siinä tapauksessa, että pidämme sitä arvokkaana. Voimmehan
siitä tietoisestikin luopua ja alkaa korostaa kansainvälisyyttä esimerkiksi kasvatuksessa.

Kansallinen keskustelu

Tärkeä keino kansallisen elämän ylläpitämisessä on kansallinen keskustelu. Keskus-
telu syntyy, kun sille suodaan tilaa, sitä rohkaistaan ja keskusteluun annetaan virik-
keitä. Koska maailmamme on rakentunut hierarkioista ja arvovallasta — sille emme
mahda mitään, vaikka se ehkä on naurettavaa — olisi tärkeitä, että keskeiset henki-
löt heittäisivät keskusteluun aiheita, avaisivat kansallista avaruutta. Myös poliitikoilla
voi olla arvaamaton vaikutus luotaessa kansallisille tunnoille ja energioille liikkuma-
tilaa.

Kahdeksankymmentäluku ei ole suonut tilaa keskustelulle; ehkä sitä on pidetty jo-
tenkin tarpeettomana ja alaslyötävänä; arvovalta on tullut herkkänahkaiseksi ja rooli-
tietoiseksi. On avattu kansallinen ilmasto kansainvälisyydelle, yrittämättä luoda omaa
kansallista avaruutta ottamaan vaikutteita vastaan. Kansainomainen on vaihtunut rah-
vaanomaiseksi, erikoisesti juuri politiikassa.

Nuoret älyköt ovat onneksi pistämässä vauhtia keskusteluun; 60-lukulaiset on tun-
netusti lyöty 6—0. Tästä voi nousta jotain uutta, vaikka se tuoksahtaa vielä omalla ta-
vallaan arveluttavalta, sillä se voi olla syvimmältään ja tietämättään yhteydessä sii-
hen kovuuden, välinpitämättömyyden ja vaikenemalla sivuuttamisen ilmapiiriin, joka
tähän maahan on syntynyt — ehkä luotu — uuden poliittisen vallan toimesta.

Valtaa, häikäilemättömyyttä, menestymistä ja aatteettomuutta rummutetaan lehdis-
tössä miehisyyden tuntomerkkeinä. Kansallisiin tuntoihin ja äänenpainoihin ei saada
eikä ehkä halutakaan saada enää yhteyttä — tai sitten arvoon nousevat suomalaisuu-
den ikävät puolet. Siitäkin on historiassamme esimerkkejä.

KET

Matti Luoma
dosentti
Tampere

Länsimaiden kaksi uskontoa

Kulttuurifilosofinen kehitelmä

Vaikka rationalismia on vaikeampi mieltää kristinuskon tapaiseksi uskontoiseksi ideologiaksi, siltä on vaikea kiistääkään tätä asemaa, varsinkaan jos ei kompastuta nimitysten tasolle.

Kristinuskoko ei suinkaan ole ollut länsimaiden ainoa uskonto, vaikka näin yleisesti uskotaan ja opetetaan. Uskontoja on ollut alusta asti ja läpikäyvästi kaksi. Molempia voi uskonnon sijasta kutsua myös maailmankatsomukseksi, ideologioiksi tms. Kristinuskon rinnalla on ollut järkeen, luontoon ja ihmiseen pitäytyvä rationalistinen perinne. Se on käynyt läpi monia vaiheita, mutta se nousi selvästi esiin valistuksen myötä ja sen jälkeen.

Kaksinaisuuden taustat

Molemmilla näkemysperinteillä on selvät juurensa, toisella kreikkalaisessa filosofiasa, toisella juutalaisessa uskonnossa. Ne kehittyivät rinnakkain, toisistaan riippumatta vuosisatojen ajan ennen ajanlaskumme alkua. Edellinen syntyi Kreikan mantereelle asettuneiden pohjoisesta tulleiden indogermaanisten heimojen klassisella kaudella, jälkimmäinen Lähi-Idän seemiläisten juutalaisheimojen parissa ns. suurten profeettojen aikaan.

Kreikkalaisilla oli oma polyteistinen uskontonsa, joka esiintyy vielä Homeroksen ja Hesiodoksen teoksissa, mutta joka syrjäytyi asteittain puhtaasti ihmisen ajatteluun ja ulkoisen luonnon tarkkailuun perustuvan ns. esisokrataattisen filosofian myötä. Uskontojen peruskäsitykset (jumala, sielu, kohtalo, laki) korvattiin rationaalisemmilla (substanssi, syy, aihe, järki) ja myyttinen tarkastelutapa loogis-naturalistisella näkemyksellä.

Juutalaisten uskonto sai varhain teistisen Jahve-uskonnon leiman ja korostuksen olla ”ainoan oikean Jumalan” yliluonnolliseen ilmoitukseen perustuva uskonto, jonka edustaja oli Vanha Testamentti. Siinäkin tapahtui vuosisatojen kuluessa jatkuvaa muutos-

ta, profeetat toimivat tärkeimpinä uudistajina. Kristinuskon aluksi juutalainen lahkosadukeusten, fariseusten ja essealaisten oppien rinnalla ja saavutti näistä voiton laajetessaan Rooman keisarikunnan valtionuskonnoksi 2. vuosisadan aikana.

Kristinuskon kehittyminen alkukirkon aikaan merkitsi jatkuvaa prosessia, missä vanhajuutalaisuus väistyi asteittain uusien aineiden tieltä. Evankeliumien kertomukset Jeesuksesta ja hänen opetuksistaan olivat tässä eräänlainen pohjakerros, johon liittyi kirkkoisien ym toimesta useita kerroksia. Ne ovat lainaa lähinnä Rooman keisarikunnan piirissä vaikuttaneista muista uskonnoista sekä em. kreikkalaisesta filosofiasta. Uusi testamentti levisi uuden uskonnon perusteoksena kreikan kielellä ja syntyvä kirkko sai runsaasti vaikutteita roomalaisesta valtio- ja yhteiskuntajärjestyksestä.

Hellaan hermon herpoaminen

Kreikan kulttuurin luova voima ehtyi jo ennen kristinuskon syntyä ja roomalaisuus edusti sen eräänlaista jälkipainosta kulttuurisesti. Oma-peräisyyttä esiintyi lähinnä politiikan, oikeuden ja hallinnon (sekä sodankäynnin) alueella. Hellenistinen järkeen, luontoon ja ihmiseen/ihmisyyteen pitäytyvä perinne sen sijaan levisi ulkonaisesti laajalle, ja myös uuteen kristinuskon ja kirkon hallitsemaan länsimaiseen kulttuuriin.

Aikansa ”pakanallisten” keisarien vainoama kristillinen kirkko suoritti valtaan päästyään selvän rajanvedon ”oikein” ja ”väärin” uskoviin ja ”puhdisti” valtapiiirinsä jälkimäisistä, osittain hyvin konkreettisesti ja väkivalloin. Tavaton määrä antiikin arvokkainta kulttuuriperintöä tuhoutui (kirjastoja, temppeleitä, kuvapatsaita, maalauksia yms). Mutta samalla siirtyi tai pakeni huomattava määrä toisin ajattelevia kristillis-keisarillisen valtion ulkopuolelle, jonne pelastettiin myös suuri määrä antiikin kulttuuriaarteita.

Hellenistisen rationalismin perintö joutui yksinvaltaisessa kristillisessä kulttuurivaiheessa kolmenlaisen kohtalon alaiseksi: 1) osa säilyi maanpakolaisuudessa vuosisatoja

koskemattomana ja vailla mitään vaikutusta, 2) osa omaksuttiin Afrikan ja Aasian eri kansojen ja myöhemmin nousevaan islamin kulttuuriin, 3) osa omaksuttiin kristilliseen teologiaan ja yhteiskuntaelämään siihen hyvin perehtyneiden teologiain ym toimesta.

Hellaan hermo herposi (Gilbert Murray), ei palannut koskaan entiselleen konkreettisenä omana kulttuurinaan, mutta siirtyi arvokkaana moninaisena perintönä myöhempien sukupolvien omaisuudeksi. Siitä tuli aikaa myöten länsimaisen kulttuurin malli taiteessa ja monilla muilla aloilla ja se levisi myöhemmin ylivoimaisuutensa ansiosta muille kansoille ja eri maanosiin.

Keskiajan valot ja varjot

Vahvasti harhauttava nimitys ”pimeä keskiaika” syntyi valistuksen historiankirjoituksen myötä 18. vuosisadalla. Näin haluttiin poleemisesti voittaa välimatka, joka oli syntynyt hellenistisen rationalismin jäätyä länsimaissa vuosituhanneksi ylivoimaisen kristillisen paradigman varjoon. Tämä ei silti merkinnyt sitä, etteikö rationalismin henki olisi elänyt ja osittain kukoistanutkin kautta koko läntisen maailman.

Hellenistinen kulttuuri sekä säilyi että kehittyi nousevan islamin kulttuurin piirissä siihen osittain sulautuen. Varsinkin kreikkalainen filosofia hedelmöitti arabiajattelua. Uskonnollis-valtiollisten rajojen vakiinnuttua Euroopassa alkoi kristillisten ja islaminuskoisten kansojen monipuolinen vuorovaikutus, kaupallisesti, tieteellisesti, filosofisesti ja taiteellisesti. Suuri osa maanpaossa ollutta antiikin ajattelua ja muuta aarteistoa tuli arabien ansiosta länsimaissa ensi kertaa tunnetuksi.

Sydänkeskiajalla vilkastui ja kehittyi filosofinen ja teologinen ajattelu länsimaissa huomattavasti tämän prosessin ansiosta. Tuomas Akvinolainen loi tärkeät ”summansa” juuri tästä taustasta, eritoten Aristoteleen filosofiaan nojautuen, mutta myös arabifilosoifeilta vaikutuksia saaneena. Islam tunnusti alun alkaen juutalaisen ja kristillisen perinteen osaksi omaansa. Abraham, Mooses ja Jeesus ovat Koraanin profeettoja, vaik-

ka Muhammed on tärkein. Islamin piirissä sulautuivat rationalistiset ja ilmoitusperäiset ainekset alusta asti harmoniseksi synteesiksi.

Tällaiseen harmoniaan ei kristillisten länsimaitten piirissä koskaan päästy. Tuomas Akvinolaisen synteessin aikaan kiihtyi kirkon johdon piirissä toisinuskovien ja kerettiläisten vaino inkvisition ja noitaprosessien avulla. Alkukirkon aidosti voimakkaan henkisyyden, jonka avulla sotaistat germaaniheimot käännytettiin ja voitettiin, muut antiikin kilpailevat uskonnot, oli asteittain syrjäyttänyt kirkon politisoituminen. Alun alkaen oli idän kirkko — Konstantinopoli, Bysantti — lähtenyt omille teilleen, eikä kerettiläisliikkeitä pystytty tukahduttamaan. Niitä seurasivat vähitellen selvästi uskonpuhdistukseen tähtäävät liikkeet, jotka tavoittelivat alkukristillisyyden henkeä.

Rationalismin nousu Euroopassa

Euroopassa oli kautta keskiajan kehitetty teologian ohella myös ei-teologisia tieteitä loogiasta luonnontieteisiin. Kirkon auktoriteetti kykeni vain osittain tukahduttamaan aidosti rationalistiseen näkemykseen perustuvan ajattelun. Mystiikka oli valtasuoni, jossa vanhat ”pakanalliset” juutalaiset ja hellenistiset ainekset kehittyivät ja vaikuttivat puolestaan eurooppalaiseen hengenelämään ja kirkkoonkin.

Keskiajan kuluessa nousi esiin myös lukuisia ilmoitusperäiseen ajatteluun liittyviä loogisia ja metafysisiä ristiriitoja ja niitä nimettiin mm. nominalismiksi ja voluntarismiksi. Kun niiden edustajat usein olivat samalla aitoja kristittyjä tai kirkon edustajia, murtuivat kirkon dogmaattiset perusnäkemykset vähitellen ja valmistsivat tietä tulevalle paradigman muutokselle rationalismin suuntaan. Renesanssi, humanismi ja heräävä luonnontiede vahvistivat prosessia.

Uuden ajan alussa löytyy näin monia merkkejä kristinuskon monopolismin väistymisestä, vaikka saatiin vielä pitkään taistella sensuuria ja vainoja vastaan esimerkiksi Fransiskus Assisilaisen, Mestari Eckhartin, Paracelsuksen, Cusanuksen, Leonardon jne

avulla. Vanha platonismi oli jakanut olevaisen jyrkästi idealistisen ylliluonnon ja naturalistisen aliluonnon maailmaan, mutta Aristoteles vaikutti jo tämän dualismin väistymiseen. Uuden luonnontieteen varsinainen läpimurto mm. Galilein ansiosta korosti nimenomaan luonnon ja kaiken olevaisen yhteyttä, monistista näkemystä sekä ihmisen mahdollisuutta selvittää luonnon ”matemaattisin kirjaimin” kirjoitetut salat. Teologia joutui askel askeleelta perääntymään uuden tieteen tieltä.

Rationalismi nousi näin kahtalaisin tunnuksin. Toisaalta tukeuduttiin filosofisten premissien osalta antiikin hellenismin kehitämiin perusnäkemysiin. Toisaalta kehitettiin uusia käytännön sovellutuksia paremmin palvelevia menetelmiä uuden luonnontieteen saattamiseksi loogisesti kestäväälle pohjalle sekä tukemaan ihmisen nousua ”luonnon herraksi” tieteen tuloksiin nojautuvan teknologian avulla. Molemmista oltiin vastakkain kristinuskon yliluonnollisuuskäsityksen sekä ihmisen syntyisyyskäsityksen kanssa.

Valistuksen paradigmanmuutos

Tämä uusi matemaattis-empiristinen tieteen näkemys luonnosta ja ihmisestä murtautui esiin avoimesti vasta 17. ja 18. vuosisadalla. Radikaaliin epäilykseen nojautuen Descartes kehitti sille teologisia premissejä vahvemman filosofisen perustan, vaikka hän vielä piti ”hypoteesia Jumala” mukana tukemassa rakennelmaansa. Spinozan myöhemmin hahmottelema kokonaisnäkemys oli jo täysin luontojumaluuskeskeinen, ankaran looginen, ”more geometrico” rakennettu systemi, jossa Jumala oli mukana vain matemaattisena keskipisteenä.

Samaan aikaan länsimainen filosofia kulki kahta valtatietä uuteen suuntaan. Eksaktin varmuuden linjaa korostavat rationalistiset filosofit esim. Leibniz, kokemusperäisen otteen empiiristä linjaa korostavat ajattelijat esim. Locke ja Hume olivat molemmat hylänneet maailman kaksijakoisuuden tämän ja tuonpuoleiseen. Kaiken tiedettävän piti perustua aistihavaintoon ja sen tuli rakentua

matemaattisesti kestävään teoriahahmoon. Jumalaa persoonallisena keskuksena ei tässä asetelmassa enää tarvittu. Ihminen oli itse oman maailmankuvansa luoja itse kehittämiensä ajattelun ja tutkimuksen menetelmien avulla.

Valistusfilosofit asettuivat samalla avoimesti vastustamaan kaikkea teologiaa ja kirkon ylivaltaa: Voltaire, Diderot, Rousseau. Rationalistinen asenne levisi näin kaikille elämän aloille, luonnosta historiaan, valtioon yhteiskuntaan ja moraaliin. Maallisissa mah-tiasemissa ollut kirkko joutui taipumaan tämän edessä kuitenkin vasta, kun uusi näkemys tuotti poliittiset ja sosiaaliset muutokset tärkeimpänä Ranskan vallankumouksen. Englanti kulki edellä rauhallisempaa tietä.

Valistus ei suinkaan kumonnut kaikkea uskontoa, se vain torjui kirkkoperäisen kristinuskon aseman kulttuurin ainoana perustana metafysisesti ja moraalisesti. Valistuksen tunnukset nousivat avoimesti uuden ylivaltaa tavoittelevan uskonnon, paradigman, maailmankatsomuksen merkeiksi ja rationalismin esiinnousu vahvistui nopeasti tieteellisen, teknillisen, teollisen ym ”vallankumousten” myötä 18. ja 19. vuosisadoilla.

Ihmiskunnan suuret uskonnot

Kristinuskko oli tietysti alusta asti ollut vain yksi suuri uskonto ihmiskunnan muiden uskontojen joukossa. Sitä olivat edeltäneet monet antiikin uskonnot Egyptissä, Babyloniassa, Syyriassa ja muualla Lähi-Idässä sekä Euroopan aasialaisella niemimaalla (germaaniset, persialaiset, kelttien, Kreikan ja Rooman uskonnot). Ne olivat myös kadonneet historian näyttämöltä, mutta Aasiassa olivat vuosituhansia vaikuttaneet suuret uskonnot intialaisen hinduismin ja kiinalaisen universistmin piirissä.

Kaikissa näissä uskonnoissa esiintyi n. 2500 vuotta sitten läpikäyvästi eräänlaisen reformaation aalto, jonka aikana kehitettiin jäljellä olevia vuosisatoja hallinneet keskeiset perusvastaukset olemassaolon ja moraalin ongelmiin. Konfutse, Laotse, Buddha, Zaratrustra sekä eräät juutalaiset profeetat ja

kreikkalaiset filosofit ovat näiden uudistusten pääedustajia. Jeesus ja Muhammed kuuluvat samaan ryhmään. Puhutaan ns. akse-liajasta.

Länsimaisen ihmiskunnan osan piirissä pidettiin vuosisatoja uskontona vain omaa juutalais-hellenististä kristinuskkoa. Islam ensimmäisenä vieraana uskona jäi sekin tavallisten ihmisten valtaosalle tuntemattomaksi ja samalla nimenomaan ”väärauskoisuuden” ja ”pakanuuden” räikeäksi symboliksi kristinopin julistuksen eräänä osana. Uuden ajan löytöretket, kaupankäynnin leviäminen yli maanosien sekä siirtomaiden valloitukset alkoivat kuitenkin lisätä tietoa muustakin kuin omasta kristinuskosta.

Toisin kuin vielä pitkään viime vuosisadalla rationalismin nopean voitonmarssin aikaan luultiin, vieraat uskonnot kykenivät hyvin pitämään puolensa sekä kristillistä lähetystyötä että länsimaisen rationalismin leviämistä vastaan. Monien muiden tieteiden tavoin 1800-luvun puolivälissä syntyneet uskontotieteet kehittyivät aluksi valistuksen anti-kristillisen hengen mukaisesti pyrkien kuvailemaan uskontoja eräänlaisina museoihin kuuluvina taikauskoisina jäänteinä. Tarkemman perehtymisen jälkeen alettiin uskontoja kuitenkin pitää tärkeinä inhimillisen elämän perusasioina ja elinvoimana.

Uskon ja uskonnon olemus

Uskontotieteellisen tiedon lisääntymisen myötä päädyttiin myös uusiin näkemyksiin siitä, mitä uskolla ja uskonnolla viime kädessä tarkoitetaan, tai on tarkoitettu. Kysymys ei ole ensisijaisesti vain tietopuolisesta dogmikokoelmasta. Uskonto on aina koskenut ihmistä kokonaisuutena, kaikkea elämää, koko olevaista ja eletävän elämän henkisiä ja moraalisia perusteita. Uskonnot ovat pyrkineet vastaamaan ihmisen perimmäisiin kysymyksiin ja eksistentiaalsiin kokemuksiin kuvien, sanoin, taiteen, rituaalien yms muodossa.

Idän suurissa uskonnoissa ja islamin piirissä uskonto on aina meidän päiviimme saakka kulkenut yhdessä rationaalisen tiedon

ja filosofisen pohdiskelun kanssa. Eri uskonnoissa on näin kehittynyt kulttuurisesti omaleimaisia henkisiä perinteitä, jotka sukupolvelta toiselle ovat jatkuvasti muuntuneet uusien kokemusten, tietojen ja tulkintojen kautta. Uskominen on siten ollut osa perusasenoitumista, se on läpäissyt mm. arkielämän ja taiteen.

Vaikka idän suuret uskonnot pohjaavat erilaisiin mystisiin ja muihin ilmoitusperäisiin elämyksiin, näihin liittyvät elimellisesti esimerkiksi alkukantaiset kosmologiset, antropologiset näkemykset; rationaaliset ja emotionaaliset elementit ovat näissä toisiinsa kietoutuneina. Tämän vuoksi länsimaisen kristinuskon on ollut vaikea saada niissä jalansijaa. Samoin on länsimaisen rationalismin tieteineen ja tekniikkoineen ollut vaikea levitä Aasiassa muutoin kuin eri kansojen ulkonaiseen elämään.

Länsimaiset uskonnot, juutalaisuus, kristinusko ja islam eroavat itäisistä vastineistaan dynaamisen ekspansiivisuutensa ja samalla joskus avoimesti sotaishan lähetystyönsä puolesta. Tämä selittää, miksi lännen uskontojen piirissä uskonsodat ja tuhoisat vainot ovat yleisiä, vaikka ne puuttuvat melkein kokonaan idän uskonnoista. Oikea- ja vääräuskoisuus on myös erottelu, joka tunnetaan vain edellisten piirissä.

Usko vastaan epäusko

Jyrkkä erottelu taivaanvalkeaan oikeaan uskoon ja yönmustaan väärään uskoon — eli uskoon ja epäuskoon — esiintyi ensi kertaa selvänä persialaisessa dualistisessa zarathusteralaisuudessa. On sekä hyvä että paha jumala, Ormuz ja Ahriman, joiden välillä valitsee ikuinen armoton taistelu. Se vaatii jo kaista ottamaan kantaa niiden välillä. Tämä kaksinaisuus periytyi juutalaisuuteen, kristinuskoon ja islamiin ja leimaa näitä vahvasti vielä tänä päivänä.

Rajusta oikeauskoisuuden korostuksestaan ja dynaamisesta käännetyksinnostaan tunnettu kristinusko syövytti syvään ihmisten mieliin tämän kaksinaisuuden, mikä osittain on saanut aikaan, ettei hellenistinen järjen,

luonnon ja ihmisyyden uskonto koskaan noussut ongelmattomana valta-asemassa olevan länsimaisen kristinuskon rinnalle. Osittain siltä puuttui kristinuskon uskonkiihko, osittain se pyrki väistämään vainoja silkasta itsesuojeluvaistosta. Rakkauden uskonnon muuttuminen usein väkivallan edustajaksi saattoi myös kaiken uskonnon nimeä kantavan huonoon valoon juuri tämän länsimaiden toisen ideologisen perinteen piirissä.

Ajanlaskumme ensimmäiset vuosisadat ovat tässä suhteessa valaisevia. Samaan aikaan kuin kirkkolaitokseksi hahmottuva uusi kristinusko rakensi oppejaan, menojaan ja etiikkaansa Vuorisaarnan Jeesuksen evankeliumin nimeen, eroteltiin vuohia ja lampaita herkästi, tarkasti ja usein armottomasti juuri näillä ”uskon” ja ”epäuskon” ormudzilailla ja ahrimanilaisilla leimoilla vapauden, omaisuuden ja hengen menetyksen seuraamuksin.

Valtauskonnon peruslinjasta poikkeavat ja niitä karttelevat toisin uskovat ja ajattelevat päätyivät usein oman näkemyksensä marttyyreiksi, epäuskosta muodostui näin kirkon jyrkkyyden johdosta eräänlainen kunnianimitys vainotuille ja tuhotuille. Vasta valistuksen aikana nostettiin ”Järki” avoimesti ja räikeästi jumaluudeksi, vaikka vielä 20. vuosisadan lopulla Gerhard Szczesny kutsuu rationalismia ”epäuskon” kielteisellä nimellä: ”Zukunft des Unglaubens”.

Kahden perinteen kirot ja ongelmat

Länsimaista historiaa voi hyvällä syyllä kutsua saavutuksineen ja tappioineen olennaisesti tulokseksi sitä keskeisesti sävyttäneistä kahdesta uskontois-ideologisesta perinteestä. Tämä ydinkohdissaan kahden vahvasti vastakkaisen uskon jatkuva kamppailu toista vastaan, synteisiä kohden ja uudelleen erilleen repeytyen synnytti sen luovan dynamiikan, jota ilman on mahdoton ajatella länsimaiden suurimpia saavutuksia elämän eri aloilla.

Vaikka rationalismia on vaikeampi mieltää kristinuskon tapaiseksi uskontoiseksi

ideologiaksi, siltä on vaikea kiistääkään tätä asemaa, varsinkaan jos ei kompastuta nimitysten tasolle. Jos rationalismin kutsuminen uskonnoksi on muka sen vähättelyä, voi myös kristinuskon rinnastusta rationalismiin pitää sen vähättelynä. Yhtä hyvin kuin tiedemiehet voivat loukkaantua, kun heidän perusnäkemystään nimitellään uskontoisiksi, yhtä hyvin voivat teologit ja kristityt loukkaantua, kun heidän uskonsa rinnastetaan näihin ”epäuskoviin”, agnostikkoihin, ateisteihin ja nihilisteihin.

Viimemainitut kielteiset nimitykset ovat kaikki alunperin kirkollisen kristinuskon piirissä syntyneitä projektioita vastapuolesta, sen edustajien torjumiseksi muka jo nimitysten magiaan uskomalla. Sokratesta syytettiin Ateenassa aikanaan ateistiksi, samoin Jeesusta oikeauskoisten juutalaisten kirjanoppineiden parissa. Sama pätee esim. Spinozan, Kantin, Fichten ja monen muun johtavan länsimaisen filosofin kohdalla. Rationalismin perinteen eräs kirous on vuosisadat ollut joutua tähän nimittelysarjaan, mikä usein on merkinnyt käytännössä ankarampaa kohtaloa.

Kristinuskon piirissä on alusta asti vallinnut merkillinen ambivalenssi, jopa skitsofrenia, suhtautumisessa ”kohtalotoveriin” rationalismiin 2. ja 3. vuosisadalta alkaen. Samaan aikaan kun johtavat uskovaiset ja kirkonmiehet ovat ihailleet antiikkia, erityisesti sen ajattelua ja taidetta, on rakennettu tämän hellenistisen rationalismin ”epäuskoksi” ja ”pakanuudeksi” leimaavaa vuosisataisen synkkää tuomiolinjaa. Suuri Augustinuskin piti itseään loppuun saakka antiikin filosofina ja kuitenkin hän loi teologisen pohjan kerettiläiskäsitykselle ja uskonvainoille.

Länsimaat tänään ja huomenna

Oswald Spengler kehitteli 70 vuotta sitten kulttuurifilosofisen näkemyksen länsimaiden kaksinaisesta luonteesta teeseineen sen perikadosta. Jokainen kulttuuri on kuin organismi, joka nousee maaperästään, kehittää omat muotonsa ja keskeisesti nimenomaan

oman uskontonsa, ”sielunsa”, mutta kääntyy sitten tietyssä vaiheessa sivilisaatioksi, uskonto kangistuu ja kuihtuu, samoin kulttuurin muut saavutukset, runous, taide ja filosofia. Jäljelle jäävät vain politiikka, kaupankäynti, teollisuus ja sodat: sivilisaatio.

Vaikka Spenglerin konstruktio on biologi-meineen ainakin osittain kyseenalainen, sen visiota on vaikea kiistää. Kristinuskon länsimaiden ”sieluna” on selvästi väistynyt periferiaan, kuten paljossa myös länsimaiset taiteet. ”Kovat” sivilisaatioelementit ovat etualalla. Tämän voi hyvin tulkita tässä esitetyn kehittämän pohjalta ”vahdinvaihdoksi” kristinuskon ja rationalismin välillä. Se mikä 1500 vuotta sitten vaihtui, on nyt saanut käänteisen ratkaisunsa.

Viimemainittua vahvistaa länsimaisen tieteen ja teknologian voittokulku kaikissa maanosissa sekä siihen liittyvät uhkatekijät luonnon saastumisineen, asevarustelukierteineen ja ydinsodanvaaroinen. Sikäli kuin tämä suuntaus jatkuu ja syvenee, on helppo ennustella vaikka koko ihmiskunnan ja luonnon tuhoa ja nähdä siinä Spenglerin sivilisaatiovaihtoehdon karmeimmat painotukset. Hänen unelmansa pelastuksesta: nouseva venäläinen kristinuskon Dostojevskin maailmana onkin noussut länsimais-tekno-kraattisena Neuvostovaltana vahvasti rationalistis-ateistisiin tunnuksiin.

Länsimainen ihminen kantaa sisimmässään yhä kuvatun vuosituhantisen ambivalenssin/skitsofrenian jäännöksiä, eikä osaa helposti löytää omaa synteesiään, nykykielellä ”elämän tarkoitusta”. ”Pallo on hukassa”, eletään arvokaaoksen, epävarmuuden aikaa, päivä kerrallaan sattumanvaraisesti, lähinnä omaan turvallisuuteen ja elintasoon, mielenrauhaan ja menestykseen panostaen. Ja niin kauan kuin eletään yhteiskuntarauhan ja taloudellisen hyvinvoinnin piirissä katsoykselliset murheet on helppo unohtaa tai ainakin peittää sielun sisimpään.

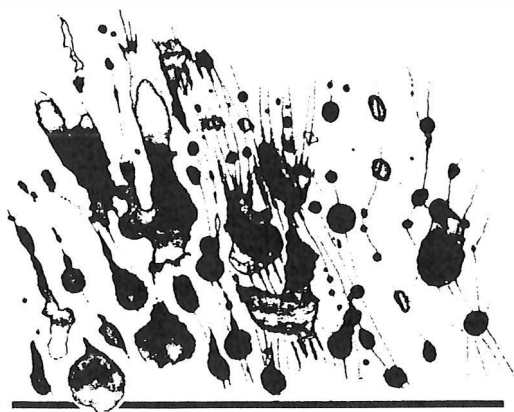
Ratkaisun avaimet

Jokaisella ajalla on omat keskeiset ongelmansa ja yritykset ratkaista niitä. Meillä nykypäivän länsimaisilla ihmisillä ne poikkeaa-

vat radikaalisti aikaisempien aikojen ihmisten ongelmista kahdessa suhteessa: Toisaalta ihmiskunnalla on hallussaan lähes kaikki aineelliset resurssit ratkaista valtaosa sitä ikuisesti piinanneista perusongelmista ravinnon, asumisen, liikkumisen, terveyden, tekniikan osalta. Mutta toisaalta ollaan keskeillä sellaisia kansainvälispoliittisia valtaongelmia ja kasvavia maailmanlaajuisia ongelmia, nälänhätineen, luonnonraiskauksineen ja erilaisine sotineen, että umpikujasta ulospääsy näyttää maltillisimpienkin mielestä lähes ylivoimaiselta. Keinot selvittää ongelmista ovat teknisesti olemassa, tahto niiden toteuttamiseen näyttää olevan kiven takana.

Ihmiskunnan sosiaalinen ja poliittinen yhdentyminen on väistämätön lähiajan tosiasia — rauhanomaisesti tai muuten. Aseellinen vaihtoehto merkitsee kuitenkin mahdollisuutta ydinsotaan, jota ei ainakaan suuressa yhteenotossa voida välttää. Tämän ehdottoman ja ehkä lopullisen biokatastrofin vaihtoehtoista ei ole missään selviä ratkaisuja ei edes teoreettisesti. Arvaamaton oman etunsa etusijalle asettava ”vapaa” ihminen — kansat, suurvallat — ovat noiden ratkaisujen pääeste.

Ainoa selvä ihanneratkaus tuntuu olevan maailmanvaltion syntyminen, sitä yhdistävin ideologioin ja keinoin hallita yhtenäisesti alueellisia konflikteja, viime kädessä sotilaallisesti. Mikään nykyisistä uskonnoista ja ideologioista ei voi yksin päästä tähän asemaan, ei edes rationalismi. Tämä asetelma on riittävän realistisesti tiedostettava: umpikujan voittamisen ensimmäinen ehto. Muut ehdot ova futurologiaa.

VEIKKO SALOVAARA

ELÄMÄN PARADOKSIT

Ihmisen etiikka on onnistumisen etiikka. Se on vain yhä enemmän yhdessäonnistumista.

*

Etiikan sisältö on subjektiivinen ja luovuttamaton. Siitä on kuitenkin kyettävä tekemään yhä enemmän yhteisiä sopimuksia, jotta yhdessäonnistuminen olisi mahdollista.

*

Ihmisen on oltava vapaa. Vapauden lisääminen on kuitenkin mahdollista vain vastuuta lisäämällä, sillä vain vastuu on vapautta. Yhteiset sopimukset ovat osaa tätä vastuuta.

*

Vastuullinen yhdessäonnistuminen on yhtymistä maailmankaikkeuden harmoniaan. Tällainen tahdonalainen harmonia on rakkautta.

*

Harmonian säännön oppii usein vain siitä rikkomalla. Epäonnistuminen on siten osa onnistumisen oppimista ja näin välttämätöntä.

*

Ihminen on vapaan tahdon haltija. Hän voi yrittää mitä tahansa. Vain se lopulta onnistuu, mikä on mahdollista harmoniassa.

*

Ajatus objektiivisesta totuudesta panee ihmisen luulemaan, että hän on harmonian herra ja tuhoaa hänet. Subjektiivinen totuus sitoo ihmisen kokemuksiinsa harmoniasta ja pelastaa hänet.

*

Evoluutio ajaa yrityksen, erehdyksen ja onnistumisen dialektista tietä. Paradoksit ovat tämän tien alati toistuvia mutkapaiikkoja. Jos niitä ei ota huomioon, suistuu tieltä.

Veikko Porra
apul.prof.
Espoo

Teknologian yhteiskunta — miten käy ihmisen?

Kriittisessä korkeakoulussa
25.4.88 esitetty puheenvuoro.

Eettisen näkökulman sisällyttäminen tekniikan opetukseen on ongelmallista. Koulutus tähtää tällä hetkellä valmiuteen ratkaista teknisin termein määriteltäviä tehtäviä. Toisin kuin tieteellisessä koulutuksessa kokonaissuoritus on tärkeämpi kuin yksityiskohtien hallinta. Pääasia on, että konstruktio toimii ja täyttää asetetut vaatimukset. Kaikki keinot sen rakentamisessa ovat luvallisia eikä yksityiskohtia tarvitse ymmärtää.

Vaikka tekniikka on yksityiselle ihmiselle vain väline, sen käyttöönotto on edellyttänyt mukautumista uusiin elämäntapoihin ja mutkikkaiden yhteiskuntarkenteiden kehittämistä. Tekniikkaa käyttävät organisaatiot ovat puolestaan osoittautuneet niin tehokkaiksi, että ne ovat syrjäyttäneet yksityisten ihmisten keskinäiset palvelut ja näin alistaneet kansalaiset omien — ihmisen tarpeiden kannalta yleensä lyhytnäköisten, karkeiden ja materialististen — päämäärien edistäjiksi. Teollisuudelle tekniikka on sekä väline että päämäärä.

Uskollisen säännönmukaisesti toimiva luonto on kuin sadun pullon henki, joka tekniikan antimilla on täyttänyt ihmisen mielikuvituksellisimmat ja ahneimmatkin toivomukset. Mutta samalla se on johdattanut meidät uusille sokkeloisille poluille, joita kulkiessamme suuntavaistomme on hämärtynyt, ja yhä useammin pelkäämme olevamme ek-syksissä tai peräti umpikujassa.

Vaikka tekniikan osuus teollisessa vallankumouksessa tunnustettiin alusta alkaen, sitä on jotenkin silti pidetty ongelmattomana kulttuuri-ilmiönä aina meidän päiviimme saakka. Vasta atomipommin kaltaiset hallitsemattomat tekniset ilmiöt ovat havahduttaneet meidät kyselemään tekniikan kehittämisen päämääriä.

Tekniikan ongelmattomuuden innokkaimpia puolestapuhujia ovat sen kehittäjät itse. Teknillisissä korkeakouluissa ei perinteisesti ole tekniikan päämääriä tai vaikutuksia koskevaa opetusta tai tutkimusta.

Näyttää siltä, että eurooppalainen liberalismi ja markkinatalous ovat antaneet otollisimman maaperän tekniikan kehittämislle. Tekninen edistys on luonut lapsenomaisen luottamuksen tähän aatetaustaan. Myös suunnitelmatalouden valinneet maat ovat viime aikoina tunnustaneet markkinatalouden

etevämyyden tekniikan kasvupohjana.

Albert Einstein vaati ”ihmisen ja hänen kohtalonsa” ottamista lähtökohdaksi ”kaikissa teknisissä pyrkimyksissä”. Vaikeutena on hahmottaa, missä tekniikan kehittämisestä päätetään, mihin päämääriin päättäjät pyrkivät ja miten tekniikan kehitystä voitaisiin ohjata. Seuraavassa tähän etsitään vastausta tekniikan nykyisistä kehittämisprosesseista, eettisen talouselämän periaatteista, ihmisen muuttuvasta suhteesta tekniikkaan, organisaatioiden mahdollista kansalaisiin nähden, tekniikan tutkimuksen paradigman laajentamisesta ja insinöörien eettisen tietoisuuden heräämisestä.

Tekniikan kehittämisen päämäärät

Insinöörin näkökulmasta tekniikka kehittyi enimmäkseen omilla sisäisillä ehdoillaan. Mutkikkaissa teknisissä järjestelmissä on lukemattomia osia, joille kehitetään jatkuvasti uusia tehokkaampia ja halvempia toteutuksia. Samoja osia voidaan käyttää niin eettisesti hyväksyttäviin kuin arveluttaviinkin tarkoituksiin. Käyttötarkoituksesta riippumatta tekniikan kehittämisessä on yleensä pyrkimyksenä energian ja raaka-aineiden säästäminen.

Yhteiskunnan kannalta tekniikka kehittyi markkinatalouden ehdoin. Uutta tekniikkaa voi tilata kaikkiin hyväksi katsomiinsa tarkoituksiin jokainen, jolla on siihen varaa. **Adam Smithin** liberalismiin ”näkyvämmän käden” on määrä huolehtia siitä, että itsekyyden konsensus puhdistuu yhteiseksi eduksi.

Tekniikkaa kehitettäessä ei kysytä, mikä on hyvää ihmiselle ja mitä rajoituksia esimerkiksi luonto antaa (**G.H. v. Wright**). Sensijaan jokaisen keksinnön kohdalla kysytään, löytyykö sille ostajia. Ostajia voidaan tarvittaessa lisätä markkinointi- ja mainoskampanjoilla.

K.J. Galbraith on kirjoissaan kiinnittänyt huomiota siihen, että teollisuutta harjoittavat liikeyritykset vasta verraten myöhään oivalsivat tekniikan osaamisen merkityksen kil-

pailutekijänä. Perinteinen näkemys oli se, että mahdollisimman vähän koulutettu työvoima oli halvinta ja helpoimmin hallittavissa. Keksintöihin suhtauduttiin kuin onnenpotkuihin.

Edison, jota pidetään erheellisesti keksijänä keksimisen innosta, loi perustaa tekniikan tieteelliselle kehittämiselle. Sitkeä työ hehkulampun hyväksi oli tarpeen, koska Edisonin perustaman sähköyhtiön markkinoima sähkövalo ei ollut kilpailukykyinen vaihtoehto ilman riittävän korkealla jännitteellä toimivaa lampua.

Vastaavasti elektroniputki kehitettiin Bellin puhelinyhtiön tilauksesta mannertenvälisistä puhelinliikennettä varten ja transistori puhelinkeskusten ja tietokoneiden teknologian parantamiseksi. IBM:n menestys tietokonealalla nojautuu vahvasti yhtiön sotilaallisiin tarkoituksiin kehittämään teknologiaan. Mikroprosessorit taas kehittyivät nopeasti, kun niitä tarvittiin risteilyohjuksissa.

Markkinatalouden ohaaman teknologian pulma on ohjauksen puuttuminen. Rärkeimmin tämä näkyy asevarustelussa ja ympäristöongelmien kasautumisessa. Suunnattomia voimavaroja käytetään marginaalitarkoituksiin jo hyvän teknologian hiomiseksi vielä paremmaksi, kun taas kehitysmaiden kipeään tarpeeseen ei kehitetä juuri mitään niiden kulttuuriin sopivaa teknologiaa. Sivullisille aiheutuva haitta ja jätehuolto jätetään taloudellisissa laskelmissa muiden maksettavaksi.

Eero Paloheimo on meillä niitä, jotka ovat valitelleet teknologian kehittämisen linjattomuutta. ”Tekniikan kehittämiselle on asetettava päämäärät ja markkinatalouden pelisäännöt muutettava näiden päämäärien mukaisiksi. Jos tekniikan tilaaja joutuu maksamaan ostamansa tuotteen haitat, kehityksen suunta muuttuu automaattisesti. **Pentti Melaski** on kehitellyt ajatusta teknologian haittoista aiheutuvan riskin jakamiseksi uuden tekniikan kannattajille. Tämä voisi muuttaa harkitsevammaksi esimerkiksi suhtautumista ydinvoimaan.

Sekä Malaskan että Paloheimon ehdotukset teknologian päämääriksi ovat hyvin samansuuntaiset. Ideana on linjattoman talouselämän muuttaminen **eettiseksi taloudeksi**, joka pyrkii mm. seuraaviin päämää-

riin (Paloheimo):

- raaka-aineet säästetään tuleville sukupolville
- vain uusiutuvaa energiaa käytetään
- työajan pituutta säädetään työvoiman mukaan
- kulutukseen tuotetaan vain tarpeellisia tuotteita
- talouselämä välineeksi lainsäädännölle — ei päinvastoin
- sokeaa kasvua rangaistaan, eettistä taloutta kiitetään
- kehitysmaiden hätää ei käytetä hyväksi
- luonnonvaraisia alueita ei raiskata
- väkiluku saatetaan laskuun
- haitallisia saasteita ei hyväksytä

Inhimillisistä arvoista voidaan johtaa eettisiä tavoitteita tekniikan kehittämiseksi. **Martti Lindqvist** on kirkon ja Suomen Teknillisen Seuran yhdessä julkaisemassa vihkosessa 'Teknistyvän maailman etiikka' luetellut joukon välttämättömiä eettisiä tavoitteita. Tällaisia ovat mm. ekologinen tasapaino, ihmiskunnan eloonjääminen, rauhan säilyminen, ihmisarvon suojaaminen ja yhteiskunnan toimivuuden turvaaminen. Kiistanalaisempina optimitalavoitteina Lindqvist mainitsee mm. tasa-arvon, oikeudenmukaisuuden ja osallistumismahdollisuuksien laajentamisen sekä luovien ja omaehtoisten elämäntapojen toteuttamismahdollisuuksien lisäämisen. Kansalaisten ja varsinkin tekniikan asiantuntijoiden tulee hänen mukaansa olla tietoisia näistään arvoista ja vaalia niiden toteutumista uutta tekniikkaa kehittäessään.

Ihmisen suhde tekniikkaan

Kun jokapäiväiset käyttöesineet vielä olivat käsin tehtyjä, kaikki joutuivat niitä valmistessaan tutustumaan materiaaleina käytettyihin luonnon antimisiin. Käsityö selvensi kuvaa omasta itsestä sekä suhteesta luontoon ja muihin ihmisiin. Esineiden valmistaminen oli luovaa toimintaa, jossa oli mahdollista ilmaista myös kauneuden tajua. Elämän ympäristöä leimasi muotojen elävä moninaisuus. Esineiden teko ja vaihto loivat kansalaisyhteiskunnan keskinäiset sosiaaliset suhteet, joihin liittyi tietoisuus oman työn tar-

peellisuudesta ja ammattitaidon kunnioitus.

Kun kaupan hyllyille ilmestyi koneella tehtyjä hyviä ja halpoja vaikkakin vähemmän yksilöllisiä tuotteita, käsin tehty oli helppo hylätä. Täysin toistensa näköisiä teollisuustuotteita pidettiin aluksi jopa arvokkaampina ja hienompina kuin käsin tehtyjä. Ne tuntuivat kuuluvan johonkin kehittyneempään kaupunkimaailmaan. Liikkeelle lähti teollistuminen, joka murensi ihmisten keskinäiset riippuvuussuhteet ja toi tilalle jokaisen kansalaisen suoran riippuvuuden jostain kasvatuksellisesta, taloudellisesta tai tuotannollisesta organisaatiosta.

Mutkikkaassa ja teknistyneessä yhteiskunnassa elämä on tullut paljon helpommaksi, mutta samalla on menetetty myös elämän rikas moninaisuus (ekofilosofi **Sigmund Kvaloy**in käsite 'complexity') sekä keskinäinen vuorovaikutus, ja työ on monille muuttunut ikäväksi ja tarkoituksettomaksi.

Yhä mutkikkaampi teknologia etääntyy jatkuvasti ihmisistä ja tekniikan lukutaidottomuus lisääntyy. Liiketoiminnassa ja politiikassa kansalaisten tietämättömyyttä käytetään hyväksi häikäilemättä. Valistuneisuus tekniikkaan liittyvissä asioissa olisi ihmisen mittaisen tekniikan kehittymisen välttämätön edellytys.

Tietotekniikan alalla toimeen on tartuttu ponnella markkinoimalla kouluihin runsaasti tietokoneita. Tässä kuten muussakin opetuksessa olennaisinta taitaa kuitenkin olla se, mitä tapahtuu opettajan ja oppilaiden korvien välissä. Tekniikan olemuksen ja kehityksen ymmärtämiseksi tarvitaan itsenäistä ajattelua herättävää opetusta, jossa tietokoneet eivät välttämättä ole tehokkaita tai tarpeellisia.

Tekniikan aiheuttamat sosiaaliset shokit

Luottamus tekniikkaan romahtaa silloin, kun tekniikka aiheuttaa sosiaalisen shokin. **Edward W. Lawless** (Technology and Social Shock, 1977, myös Ihminen 2000, Dia-kunta 4/1985) esittää 45 esimerkkiä tekniikan aiheuttamista shokeista Yhdysvalloissa. Tyypillisesti kyseessä on 10–30 vuoden kehitys, jossa ensimmäinen heikko shokkivaikutus

syntyy lupaavan keksinnön hetkellä. Toisen kerran yleisö herää silloin, kun tuote on valmis ja sen markkinointi alkaa. Vakava seurausvaikutus tulee kuitenkin ilmi usein vasta vuosikymmenien kuluttua, jolloin uusi tekniikka on niin laajassa käytössä, että vahinkoa ei kenties voida korjata.

Vaikeudet tekniikan haittojen ennakoinnissa lisäävät tekniikan pelkoa ja vahvistavat kuvitelmaa teknologian itseohjautuvuudesta. On välttämätöntä, että uutta tekniikkaa kehitettäessä tehdään kaikki voitava seurausvaikutuksen selvittämiseksi. Tekniikkaa koskevia tulevaisuuden skenarioita tarvitaan jatkuvasti teknologiapäätösten perustaksi.

Asiantuntijoiden eettinen tietoisuus

Insinööriutisten Eduskunnasta-palstalla epäiltiin äskettäin, että insinöörit ammattikuntana ovat menettäneet uskottavuuttaan. Väitetään, että olemme liiaksi tekniikan lumoissa ja toteutamme tekniikkaa eräänlaisena luonnonvoimana kykenemättä näkemään asioita ihmisen näkökulmasta.

Insinöörien asema on todella käymässä vaikeaksi. Olemme ratkaisevassa asemassa uutta tekniikkaa kehitettäessä. Halusimme tai emme, joudumme tässä tehtävässä olemaan myös inhimillisten arvojen vartijoita. Mikään ei voi estää meitä joutumasta syytettyjen penkille myös edellisten sukupolvien kollegojen erehdyksistä.

Insinöörien arvomaailma sekaantuu helposti heitä työllistävien organisaatioiden asettamiin normeihin. Perinteinen insinöörietiikka antaa suuren painon lojaalisuudelle työnantajaa kohtaan. Ammattirooliin kuuluu kenties alistua siinä määrin työnantajan tahtoon, että omilla arvopäämäärillä ei ole merkitystä. Insinöörien vaikutusmahdollisuuksia vähentää myös se, että varsinaiset teknologiapäätökset on jo tehty silloin, kun insinöörin tehtävä määritellään.

Haastattelututkimuksin on toisaalta kiistatta osoitettu, että insinöörit tuntevat itsensä työssään vapaiksi ja itsenäisiksi. Heille riittää teknisten tehtävien suorittaminen, eivätkä he halua osallistua tekniikan yhteiskun-

nallista merkitystä koskeviin pohdiskeluihin. Insinööreille vapautta on saada tehdä erikoiskoulutuksen mukaista työtä itse valitsemillaan menetelmillä ja välineillä. Heillä ei ole suuria mahdollisuuksia eikä haluakaan vaikuttaa tekniikan kehittämisen päämääriin.

Tekniikka Elämää Palvelemaan

Insinöörien keskuudessa on viime vuosina virinnut myös uudenlaista ajattelua, jossa ammattietiikan aluetta pyritään laajentamaan ja selventämään. Järjestöt ovat pitäneet seminaareja ja julkaisseet lukuisia kannanottoja tekniikan kehittämisen päämääristä. Eri järjestöjen samansuuntaisen harrastuksen yhdistämiseksi perustettiin vuonna 1983 uusi yhdistys **Tekniikka Elämää Palvelemaan — Tekninen i Livets Tjänst ry**, jonka koko toiminta tähtää sellaisten tekniikan kehitysuuntien vahvistamiseen, jotka lujittavat rauhaa, lisäävät luonnonvarojen käytön oikeudenmukaisuutta ja tehostavat kehitysyhteistyötä. Näihin päämääriin pyritään mm. tekniikan koulutusta kehittämällä, osallistumalla kehitysyhteistyöhön, yhteistoiminnalla muiden samoista päämääristä kiinnostuneiden järjestöjen kanssa sekä aktivoimalla keskusteluin, koulutustilaisuuksin, julkaisuin jne. suomalaisen tekniikan väen eettistä tietoisuutta. TEP:n johdossa ovat perinteiset insinöörijärjestöt vahvasti edustettuina.

TEP on tähän mennessä järjestänyt useita tekniikan koulutusta, kehitysyhteistyötä ja eettisiä periaatteita koskevia keskusteluja ja koulutustilaisuuksia. Aiheina ovat olleet myös tulevaisuuden tutkimus ja tekniikan vaikutusten arviointi. Lisäksi TEP on ollut mukana Yhdinaseetonta Pohjolaa koskevassa toiminnassa ja tehnyt aloitteen insinöörijärjestöille erityisen ”Tekniikan ETY-tapaaamisen” järjestämisestä. Yhteyksiä on luotu vastaaviin järjestöihin Ruotsissa, Englannissa ja Yhdysvalloissa. TEP on avoin kaikille tekniikan kehityksestä kiinnostuneille, mutta pääosa jäsenistä on insinöörejä ja tekniikoita tai tekniikan alalla opiskelevia.

Organisaatioiden arvot ja pelisäännöt ohjaavat tekniikan kehitystä

Tulkitsen viime aikoina herännyttä pessimismia tekniikan ”ohjaamattomasta syöksymisestä eteenpäin” enemmän talouselämään ja poliittisiin päättäjiin kuin tekniikan tekijöihin kohdistuvana kritiikkinä. Se, että kukaan ei uskalla asettua vastustamaan asevarustelua tai teollista ympäristön tuhoamista, johdetaan mahtavien taloudellisten ja poliittisten organisaatioiden musertavasta mahdista ihmismiseen nähden sekä organisaatioiden keskinäisistä pelisäännöistä ja ahtaasta arvomaailmasta.

Yhteiskuntatieteilijät ovat ottaneet tavakseen piiloutua käsitteen ”technology lead” taakse. Insinöörejä osoitetaan sormella ja väitetään, että he pakottavat uusilla innovaatioilla ja tuotteilla talouselämän ja poliittisen johdon polvilleen. Kuitenkin jo kehruujennystä alkaen uuden tekniikan tilaajia ovat olleet liikeyritykset, joilla on ollut varaa investoida tekniikan kehittämiseen.

Kärjistäen voidaan sanoa, että kansalaiset — luonnolliset henkilöt, jotka elävät luonnontuotteista ja ovat itsekkin osa luontoa — ovat vain heikosti osallisina tekniikan kehittämisessä. Yhteiskunnallinen innovaatio: yritys — rahasta elävä **juridinen henkilö** — on tekniikan varsinainen tilaaja ja kehittäjä. Informaatioyhteiskunnasta puhuttaessa juridiset henkilöt ovat edelleen synnyttämässä avukseen uutta informaatiosta elävää **psykologista henkilöä** — robottia tai tietokonejärjestelmää — joka ei tarvitse rahaa ja korvaa tehokkaasti ihmistyötä. Onpa jo vakavissaan esitetty sellainenkin ajatus, että vain tietokone voi riittävän nopeasti ja kohtuullisin kustannuksin ratkaista, onko aihetta laukaista ydinohjukset.

Usein väitetään, että vain ihmiset tekevät päätöksiä organisaatioissa. Tämä on totta, mutta silloin unohdetaan, että päätökset on tehtävä organisaation päämäärien mukaan eikä yksityishenkilöinä. Teknologiapäätökset tehdään aina verraten lyhyen tähtäimen taloudellisen edun — ei teknologian — mukaan. Teollisuus voi uuden tuotantotekniikan

käyttöön otossa jättää huomioon ottamatta jätetuotokustannukset, koska jätevuori kenties kasautuu vasta vuosien kuluttua ja las-kun maksavat muut. Päätöksiä tekevien henkilöiden kädet ovat sidotut.

Haluttomuus pelisääntöjen muuttamiseen siten, että vahingoista aiheutuvat kulut tulisivat aiheuttajien maksettavaksi, on vallanjakokysymys. Kansainvälisessä kilpailussa hyötyvät ne maat, jotka eivät lisää tekniikan hintaan inhimillisten, yhteiskunnallisten tai ekologisten haittojen kustannuksia. Pankkien ylläpitämä kansainvälinen taloudellinen järjestys tukee tämän suuntaista ”tervettä taloudenpitoa” ja ottaa näin vastuun teknologian arveluttavasta kehityksestä. Talouselä-mältä puuttuu todellinen tulosvastuu.

Organisaatioiden valta kansalaisiin nähden on **Kenneth Galbraithin** väitteen (Vallan anatomia, WSOY 1984) mukaan oman henkilökunnan suuntaan rahalla ostettua riippuvuutta sekä erityisesti kuluttajiin suunnattua hienostuneempaa ”ehdollistamista”. Ehdollistavan vallankäytön välineitä ovat kasvatus, erikoiskoulutus, propaganda ja mainonta. Aseteollisuuden kohtuuton mahti suurvalloissa perustuu osittain siihen, että miltei kaikki maanpuolustusta sivuava kritiikki on ehdollistettu epäisänmaallisuudeksi. Rangaistuksena voi olla ammatillisen uran katkeaminen ”mustalle listalle” joutumisen vuoksi.

Ihmisen heikkous itse rakennettujen yhteiskuntatarkennelmien puristuksessa on kyky rationalisoimalla mukautua ristiriitaisiin tilanteisiin. Ihmishengen riistäminen on sotilaalle helppoa, jos kyseessä on vihollinen. Atomipommin rakentaminen on helppoa, kun maan hallitus sen tilaa tai tehtävänä on vain sen jonkin erillisen osan valmistaminen. Insinöörien ammattietiikan mukaan: ”Työnantaja tai asiakas, jonka puolesta toimin, voi olla vakuuttunut siitä, että teen parhaani hänen hyväkseen.”

Suosittu nyky-yhteiskunnan selittäjä **Alvin Toffler** näkee informaatioyhteiskunnassa protestin organisaatioiden mahtia vastaan. Samalla asialla on hollantilainen sosiologi **Bart van Steenberg** (FUTURA 4/1987 ss. 36—43), jonka mielestä Kalifornian piilaakso on vapaudenjanoisten insinöörien yhteiskun-

nallinen innovaatio jättiläisyrityksiä vastaan. Tofflerin elektroninen mökki on kuitenkin vain tietoliikennetekniikan mahdollistama etäistyöpaikka ilman irtisanomissuojaa, ja piilaakson yritykset kehittävät uutta tekniikkaa täsmälleen samoin taloudellisin periaattein kuin suuretkin yritykset.

Tekniikan uusi paradigma ja insinöörien koulutus

Insinöörien vastuu inhimillisten arvojen vaalimisesta edellyttää eettistä tietoisuutta, jonka tulisi herätä viimeistään tekniikkaa opiskeltaessa. Jo **Snellman** vaati aikanaan yliopistoja asettumaan kansallisten kulttuuripyrkimysten johtoon. Teknillisten korkeakoulujen ja oppilaitosten asiana on nyt asettua uuden tekniikan tutkimuksen etujoukoksi, jota tarvitsemme selviytyäksemme tekniikan kehittämisen kansallisista ja kansainvälisistä ekologisista, yhteiskunnallisista ja inhimillisistä haasteista. Tämä kehityssuunta edellyttää, että **tekniikan tutkimuksen paradigmaa** laajennetaan matematiikasta ja luonnontieteistä ihmisteieteiden suuntaan.

Eettisen näkökulman sisällyttäminen tekniikan opetukseen on ongelmallista. Koulutus tähtää tällä hetkellä valmiuteen ratkaista teknisin termein määriteltyjä tehtäviä. Toisin kuin tieteellisessä koulutuksessa kokonaissuoritus on tärkeämpi kuin yksityiskohtien hallinta. Pääasia on, että konstruktio toimii ja täyttää asetetut vaatimukset. Kaikki keinot sen rakentamisessa ovat luvallisia eikä yksityiskohtia tarvitse ymmärtää.

Perinteisessä teknisessä koulutuksessa ei kysytä tekniikan päämääriä. Kriteerinä annetun tehtävän tärkeydelle on se, että joku haluaa maksaa sen suorittamisesta. Lisäksi itse tekniikka jäsentyy sisäkkäisiksi hierarkisiksi kokonaisuuksiksi, ja vain korkeimmalla tasolla — systeemisuunnittelussa — tulee näkyviin käyttötarkoitus. Esimerkiksi atomipommin rakentamiseen osallistuu satoja insinöörejä, jotka tekevät elektronisia vahvistimia, säätölaitteita, venttiilejä, nostolaitteita (mm. eräs suomalaisten omistama yritys Ruotsissa), metalliseoksia jne. tietämättä niitä tehdessään, tulevatko ne ympäristönsuojelumittalaitteisiin vai pommiin.

Tekniikan filosofian opetusta ja varsinkin eettisen tietoisuuden herättämistä varten on kehitettävä luontevia opetusmenetelmiä. Kokemukset perinteisistä luentosarjoista ovat huonoja. Luontevinta olisi lisätä suunniteltuihin rooliharjoituksiin, joissa opiskelijat joutuvat tekemään tekniikan kehittämistä koskevia yhteiskunnallisia päätöksiä ja ratkaisemaan näihin liittyviä arvostiriitoja. Alkuun päästäisiin tukemalla tämän suuntaisia opetuskokeiluja. Myös ulkomailta voidaan oppia jotakin. Esimerkiksi Tanskassa Aalborgin yliopiston tekniset koulutusohjelmat alkavat tämäntyyppisillä harjoituksilla.

Yhteenveto

Tekniikan kehityksestä päättävät yhteiskunnan mahtavat teolliset, hallinnolliset ja poliittiset organisaatiot, jotka saavat taloudellisen mahtinsa toinen toisiltaan, ja joilla on varaa kalliisiin kehityskustannuksiin. Päätöksiä tekevien henkilöiden ja tekniikkaa kehittävien insinöörien mahdollisuudet kehityksen ohjaamiseen ovat pienet, koska päätökset on tehtävä organisaation kapean toiminta-ajatuksen ja taloudellisen edun nojalla.

Ihmisen ja luonnon ehtoihin mukautetun eettisen talouselämän toteutuminen edellyttää pelisääntöjen muuttamista siten, että taloudellisissa laskelmissa on otettava huomioon teknologian käytöstä sukupolvien yli ulottuvien haittojen kustannukset. Kilpailukyvyn säilyttämiseksi pelisääntöjen muuttaminen vaatii kansainvälistä yhteistoimintaa.

Markkinatalouden ohjauksella ei saada alulle kehitysmaiden tarvitseman teknologian kehittämistä. Siksi on luotava myös kehitysyhteistyöhön liittyvää teknologiapoliittikkaa, jossa kehitysmaiden itse alulle saattamia teknologiahankkeita tuetaan koulutuksella ja asiantuntija-avulla.

Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia tekniikan kehittämiseen rajoittaa tekniikan ”lukutaidottomuus”, joka olisi korjattavissa osittain kouluopetuksella, osittain tekniikan opetuksella ammatillisessa koulutuksessa.

Tekniikan asiantuntijat ovat heränneet kehittämään uutta ammattietiikkaa, jossa insinöörin vastuu ulottuu myös tekniikan soveltamiseen ja seurausvaikutuksiin.

Matti Hyryläinen
Vihti

Mitä demokratian jälkeen?

OSA II

Demokraattisessa päätöksenteossa poliittisen kaupankäynnin tekee mahdolliseksi ja kannattavaksi se, että päätöksen lopputulos ratkeaa niukallakin äänen enemmistöllä. Tällöin rajalla oleville äänille tulee erityinen paino. Yleensä tiedetään ryhmä, joka on epäilevällä kannalla, ja tämän ryhmän kannatus voidaan usein nostaa sopivalla vastapalvelulla. Demokratian sisällä tätä ongelmaa ei voida poistaa, koska se kuuluu demokratian rakenteeseen.

Ylimysvallan kehitys

Aluksi katsotaan, miten tämän periaatteen avulla voidaan ymmärtää historiallista kehitystä ylimysvallasta demokratiaan. Puhun tässä nyt erityisesti kristillisestä kulttuurista.

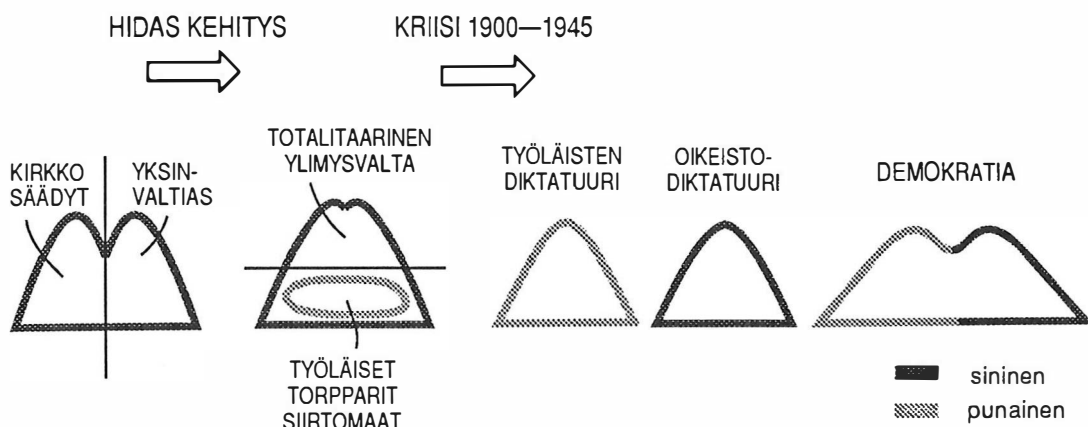
Kun kirkon poliittinen valta oli olennaisesti vähentynyt uskonsotien jälkeen, yhteiskunnan säännöt muotoutuvat yksinvaltioiden ja säätyjen välisestä kilpailusta. Kehityksen myötä tämä kaksihuippuinen sinisellä piirretty valtakolmio keskittyi yhä yhtenäisemmäksi ja ylhäällä ja alhaalla olevien kuilu suureni. Työväestön asema heikkeni sietämättömäksi verrattuna rikastuvaan yläluokkaan. Olennainen rajalinja muuttui pystysuorasta vaakasuoraksi.

Tämän vuosisadan alussa hyvinvoivien ja huonompiosasten kuilu kävi liian suureksi, energian kulkua alhaalta ylös ei saatu toimimaan kuin kansalliseen yhtenäisyyteen vedoten. Jouduttiin kriisiaikaan, joka huipentui maailmansotiin.

Kriisi merkitsi sitä, että valtajärjestelmä hajosi erillisiksi voimaryhmiksi, jotka eivät tunnustaneet yhteistä valtaa. Vanhan ylimysvallan kannattajat olivat yksi ryhmä. Toinen ryhmä muodostui alhaalla olevien työläisten ja torppareiden yksinvaltaan pyrkivästä ryhmästä. Ja kolmas ryhmä muodostui demokraattista järjestelmää kannattavasta ryhmästä. Alussa kaikkia ryhmiä oli useimmissa maissa. Kuten kriisiin kuuluu, näiden valtarakenteiden asema oli sekava maiden sisällä, ryhmien sisällä ja myös yksilöiden sisällä — saattoipa joku suosia yksinvaltaista kuningasta, joka olisi tullut työläisten puolel-le, mutta alkanut silti hallita demokraattisesti.

Sotien jälkeen nähtiin mitä oli syntynyt.

Joissain maissa, esim. Espanjassa oli säilynyt ylimysvaltainen järjestelmä, mutta hii-

Kuva 4. Kun vanha ylimysvalta kehittyi liian totaalistiksi, järjestelmä hajosi kriisiin, josta syntyi astetta matalammalla vallan tasolla toimiva järjestelmä, demokratia.

kan muuttuneena. Tämä voidaan merkitä sinisellä kolmiolla.

Joissain maissa, nykyisissä sosialistisissa maissa, työläisten diktatuuri oli voittanut ja oli siirrytty sosialistiseen järjestelmään. Tätä kuvaa punainen kolmio.

Joissain maissa, nykyisissä länsimaissa, demokraattiset ryhmät olivat pitäneet pintansa tai voittaneet ja demokratia oli vakiintunut niiden yhteiskuntajärjestelmäksi. Kuvallisella kielellä demokratia merkitsee sitä, että valtakolmio on kaksihuippuinen: toisella puolella on sininen, porvarillinen valta ja toisella puolella punainen, sosialistinen valta, mutta molemmat toimivat saman valtarakenteen säännöin: vapaat vaalit ja enemmistö määräävät.

Tänään tiedämme, mitä silloin vielä emme tiedäneet. Heikoimmin on tähän asti menestynyt vanha ylimysvalta. Toiseksi heikoimmin on menestynyt proletariaatin diktatuuri ja parhaiten on menestynyt demokratia. Kovin omituisia menestyskriteereitä täytyy käyttää, jos tulee päinvastaiseen tulokseen. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota siihen, että vaikka sosialistiseen järjestelmään ryhdyttiin tarkoituksena parantaa työläisten taloudellista asemaa, sosialistisissa valtioissa se ei ole parantunut niin hyvin kuin demokratioissa.

Sen avulla, mitä edellä olen esittänyt, tämä selittyy helposti.

Koska kriisi syntyi rakenteellisen vallan jyrkkeneimisestä, se laukesi parhaiten siellä, missä sitä eniten loivennettiin. Siirtyminen demokratiaan merkitsi juuri tätä, sillä demokratiassa tavallisella yksilöllä on suurempi mahdollisuus vaikuttaa yhteisiin päätöksiin kuin yksipuoluejärjestelmässä. Energiaa alkoi virrata alhaalta koko järjestelmään.

Menestyksellistä ei ollut alhaalla olevien etujen ajaminen vaan koko järjestelmän tekeminen loivemmaksi.

Demokratian kehitys

Jos historiasta voidaan jotain oppia, se on se, että se toistaa itseään. Tästä pääsemme mielenkiintoiseen ajatuskulkuun ja seuraa-vaan visioon.

Nykyinen demokratian rakenne on saman muotoinen kuin se, josta lähdettiin edelliseen kriisiin. Myös kehityssuunta on sama. Oikeisto ja vasemmisto lähentyvät ja muodostavat yhä konsensusmaisemman valtarakenteen. Näin käy jokaisessa demokratiassa, esim. meillä kokoomus ja demarit ovat jo samassa hallituksessa.

Samalla tämä merkitsee sitä, että ylhäällä ja alhaalla olevien kuilu kasvaa. Mutta al-

haalla eivät enää ole työväenluokka ja siirtomaat vaan hajanainen joukko erilaisista syistä syrjäytyneitä ihmisiä ja luonto. Se rajalinja, joka vielä vähän aikaa sitten kulki selvästi oikeiston ja vasemmiston välillä, on kääntymässä vaakasuoraksi.

Niin kauan kuin valtarakennetta ei loiveneta, tilanne kehittyy kohti kriisiä, jossa nykyinen valtajärjestelmä hajoaa ja ryhtymyy uudella tavalla. Vanhalle demokratialle ja vanhalle sosialismille löytyy tietysti jatkuvasti kannattajansa, jotka joutuvat puolustamaan järjestelmiensä vakautta yhä diktatorisemmin menetelmin. Alhaalta syntyy luonnon ja syrjäytyneiden etuja ajava ryhmä, jolla on jo värikin: vihreä. Selvää on, että tässä ryhmässä ajan kuluessa valtaan pääsevät ne pyrkimykset, jotka kovimmin keinoin ajavat luonnon etuja. Tästä muodostuu jyrkkä, vihreä valtakolmio.

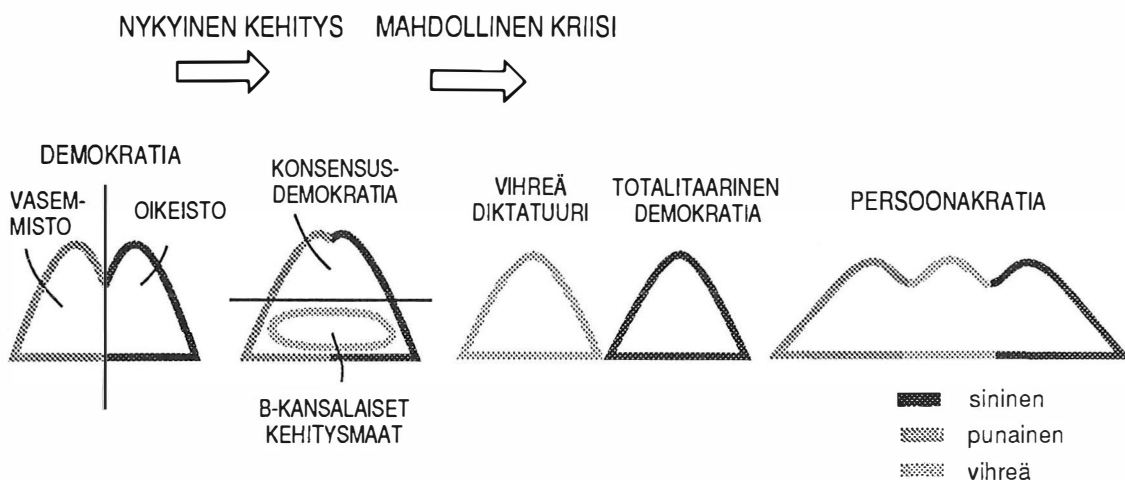
Mutta toivottavasti syntyy myös — ja tätä asiaahan minä nyt juuri ajan — uusi, demokratiakaan loivempi valtarakenne. Sen olen piirtänyt kolmihuippuiseksi, koska sen sääntörakenteen sisällä voivat asioista päättämään päästä myös ryhmiin taipumattomat henkilöt demokraattisen rakenteen oikeiston ja vasemmiston (ja niiden sekoitusten) lisäksi.

Alussa tilanne on sekä ajatuksellisesti että toiminnallisesti sekava — jotkut kuvitte-

levat jopa, että on mahdollista antaa johto vahvalle ja viisaalle uroolle, joka alkaisi määrätä yhteisiä asioita luonnon eduksi, ja joka silti kohtelisi ihmisiä humanisti.

Jos kriisistä tälläkin kerralla selvitään ja tilanne etenee kokemuksen ennustamaan suuntaan, sen alta paljastuu kolmella tavalla rakentuneita yhteiskuntia. Vanhat siniset ja punaiset diktatuurit katoavat kokonaan. Yksi säilyneistä on vihreiden diktatuuri, joka tulee menestymään huonoimmin, koska siinä energiavirta alhaalta ylös ei toimi. Toisena on vanha demokratia, mutta synkeän totalitaarisesti muuttuneena.

Kolmanneksi syntyy uusi yhteiskuntajärjestelmä, persoonakratia, ja se tulee menestymään parhaiten. Samasta syystä kuin demokratia on tähän mennessä menestynyt parhaiten: siinä alarakenteet pysyvät aktiivisimpina ja terveimpinä. Erityisesti on huomattava, että myös luonnon tila pysyy persoonakratiassa parempana kuin vihreän diktatuurin alueella, vaikka jälkimmäisessä yhteiskunnassa nimenomaan pyrittäisiin luonnon suojelemiseen. Tämä tuntuu omituiselta, mutta se johtuu siitä, että luonto ei välitä pyrkimyksistä vaan niistä tosiasiallisista keinoista, joita joudutaan käyttämään, ja totalitaarisessa mallissa nämä tulevat olemaan kuluttavampia kuin persoonakraattisessa mallissa. Selitys on sama kuin siinä, miksi

Kuva 5. Kun demokratia ajautuu kriisiin a-maailman ja b-maailman erkautuessa liiaksi toisistaan, saattaa syntyä uusi, demokratiaa tasa-arvoisempi järjestelmä, persoonakratia.

työläisten asema on parantunut demokrati-
oissa enemmän kuin työläisten diktatuu-
reissa.

Persoonakratia

Ratkaisuna on siis nykyistä loivempi yhteis-
kuntajärjestelmä, jonka poliittista puolta
kutsun persoonakratiaksi. Sen olennainen si-
sältö on seuraava.

Koska politiikka on yhteisistä laeista ja
muista päätöksistä päättämistä, demokrati-
an loiventaminen merkitsee päätöksenteon
järjestelmällisyyden vähentämistä. Toisin sa-
noen: tavallisen, mihinkään ryhmään kuulu-
mattoman eli sattumanvaraisesti yhteiskun-
nassa sijaitsevan yksilön mielipiteelle annea-
taan persoonakratiassa nykyistä suurempi
mahdollisuus tulla yhteiseksi päätökseksi.

Koska ryhmittelystä luovutaan, yhteisöä
koskevat päätökset tehdään äänestämällä,
muttei niin, että äänet laskettaisiin ja enem-
mistöryhmä voittaisi vaan niin, että valitaan
sattumanvaraisesti yhden tai muutaman hen-
kilön mielipide, joka tai joiden enemmistö
tulee yhteiseksi päätökseksi.

Tämä merkitsee ryhmiin järjestymisellä
saavutettavien etuoikeuksien poistamista.
Vaikka nykyisessä demokratiassa millään poliittisella ryhmällä ei ole erityisoikeuksia mui-
hin ryhmiin nähden, kuten ylimysvallassa oli,
ryhmiin kuuluvuudella on sinänsä etua yksilöllisyyteen nähden. Tämä sisältyy jo siihen, että päätökset tehdään enemmistöperiaatteella. Koska enemmistö voittaa, kannattaa ryhmittyä enemmistöksi. Näin demokratiassa yksilön ääni hukkuu enemmistön massa-
an ja sitä täydellisemmin mitä suuremmasta yksiköstä on kyse. Jo melko pienessä ryhmässä yksilöllisen mielipiteen reaalinen merkitys katoaa.

Mutta kun arvalla valitaan yksi tai muu-
tama henkilö, joiden mielipide määrää ää-
nestyksen tuloksen, tilanne on toinen. Silloin yksilöllisellä mielipiteellä on joka tapauksessa reaalinen mahdollisuus, vaikkakin pieni, vaikuttaa yhteiseen päätökseen.

Tällä näennäisesti pienellä erolla on mul-
listavia vaikutuksia siihen tapaan, jolla yhteisiä päätöksiä tehdään ja siihen suuntaan,

johon päätökset yhteiskuntaa johtavat.

Ja kuten sanottu, siirtyminen demokrati-
asta persoonakratiiaan merkitsee samanlais-
ta valtarakenteen loiventamista kuin siirty-
minen ylimysvallasta demokratiiaan.

Saavutettavat edut

Ensiksi voidaan todeta, että koska päätös
tehdään sattumanvaraisesti valittujen henki-
löiden mielipiteiden mukaan, päätösten
suunnaksi tulee ihmisten keskimäärin toivo-
ma suunta. Se merkitsee eri asiaa kuin tietyn
ryhmän toivoma suunta, mutta myös eri
asiaa kuin enemmistön toivoma suunta.

Sillä että henkilöiden mielipiteet valitaan
sattumanvaraisesti, on eräs merkittävä omi-
naisuus. Ei voida tehdä kauaskantoisia suun-
nitelmia sellaisista kehityshankkeista, joiden
kannatuksen arvellaan olevan tilapäistä tai
jolla tiedetään olevan paljon vastustajia. Jo-
kin seuraavista päätöksistä voi romuttaa täl-
laisen suunnitelman, koska myös vastustajien
pienellä määrällä on reaalinen mahdollisuus
panna kapuloita rattaisiin.

Suuria projekteja ihannoiville henkilöille
tämä saattaa olla epämieluisia. On kuitenkin
muistettava, että kulttuurimme useat ong-
gelmat, erityisesti luonnon tuhoutuminen,
johtuvat tavallaan juuri siitä, että ihmisryh-
mät ovat voineet ryhtyä liian suuriin ja ma-
teriaalisiin projekteihin — tavallaan sen var-
muuden turvin, jonka enemmistön halu saa-
da enemmän materiaalista hyvää on mahdol-
listanut.

Yhteisten päätösten suunnan vaihtumisesta ei ole niinkään haittaa paljon tietoa, mutta vähän materiaa vaativille projekteille kuten tieteille ja taiteille. Voitaisiin jopa sanoa, että erisuuntaisten vaihtoehtojen teoreettinen ja käytännöllinen kokeilu lisää tietoa ja ymmärrystä. Mutta siitä on haittaa paljon energiaa ja materiaa vaativille projekteille, suurten tehtaiden rakentamisille, jokien kääntämisille ja sodankäynneille. Kun siis persoonakratiassa ei enää voida olla niin varmoja seuraavien päätösten sisällöstä, se aiheuttaa tiedollisten projektien kannattavuuden parantumisen materiaalistien projektien kannattavuuteen nähden — monen toivoma suunta tänään.

Samasta syystä sellaisten projektien asema paranee, joilla edistetään tavallisten ihmisten tavallisia pyrkimyksiä. Se tapahtuu siksi, että näihin liittyvät perustoiveet, ruokaa, terveyttä ja rauhaa, ovat hyvin vakaita vuodesta toiseen ja kansasta toiseen.

Jälleen voidaan todeta, että siirtyminen demokradiasta pesoonakratiaan merkitsee tässä suhteessa samanlaista askelta epävarmempaan politiikantekoon kuin aikanaan merkitse siirtyminen ylimysvallasta tai diktatuurista demokratiaan. Hyvin järjestelmällisen järjestelmän, totalitarismin, ”hyvänä” puolenahan pidettiin — ja jotkut ehkä vieläkin pitävät — sitä, että voidaan harrastaa määrätietoista ja pitkäjänteistä politiikkaa. Todellisuudessa tämä ei ole osoittautunut hyväksi puoleksi. Ennen tai myöhemmin suunta osoittautuu kuitenkin vääräksi, mutta silloin sen korjaaminen on sitä vaikeampaa mitä totalitaarisempi yhteiskunta on.

Toinen asia, joka on hyvä ottaa esille, on poliittinen vastuullisuus. Pyrkimys parempaan politiikkaan on samaa kuin pyrkimys vastuullisempaan politiikkaan.

Vastuu on periaatteessa henkilökohtaista vastuuta omien pyrkimysten seurauksista. Ellei kansalaisilla voi olla omia yhteiskunnallisia pyrkimyksiä, kuten totalitarismin yhdenmukaisuudessa on laita, ei kansalaisilla voi myöskään olla vastuuta poliittisista teoistaan.

Mutta ei ihmismassallakaan ole vastuuta. Tästä syystä demokraattinen enemmistöpäätös on hyvin vastuuvapaa tapa tehdä politiikkaa. Kuka on vastuussa niistä seurauksista, joihin demokraattisesti on jouduttu? Kuka on vastuussa mielisairaiden suuresta määrästä? Kuka on vastuussa metsien sairastumisesta? Ei kukaan, sillä asiat on hoidettu enemmistön tahdon mukaan. Kukaan yksityinen kansalainen ei ole voinut — eikä hänen ole tarvinnut — toimia suuren joukon tahtoa vastaan paremmin.

Jos kuitenkin päätöksentekoa kehitetään edellä esitettyyn yksilöllistämisen suuntaan, vastuullisuus lisääntyy. Tällöin nimetään aina ne henkilöt, joiden tahdon mukaan päätös tehdään, eivätkä he voi tässä järjestelmässä paeta vastuutaan selittämällä, että ”se on

enemmistön tahto” tai että ”asiantuntijat ovat tätä mieltä” — tällaisen mielipiteen mukaan asia on nimittäin jätettävä asiantuntijoiden ratkaistavaksi.

Politiikanteosta tulee aivan erilaista silloin, kun ihmiset tekevät päätöksiä omissa nimissään, kuin silloin, kun he nimettömänä masana vaativat muita parantamaan olojaan.

Kolmas asia, joka voidaan tässä ottaa esiin, on poliittinen kaupankäynti. Tunnettu on, että poliittinen kaupankäynti liittyy jyrkkiin poliittisiin rakenteisiin. Diktatuureissa näyttää olevan mahdotonta päästä tästä ilmiöstä. Tämä johtuu siitä, että virkamiesten ja politikkojen päätösten ostaminen on taloudellisesti sitä kannattavampaa mitä varmempia tuloksia voidaan myydä. Ja tulokset ovat sitä varmempia mitä järjestyneempi yhteiskunnallinen koneisto on.

Demokratiassakin poliittinen kaupankäynti on liian kannattavaa.

Demokraattisessa päätöksenteossa poliittisen kaupankäynnin tekee mahdolliseksi ja kannattavaksi se, että päätöksen lopputulos ratkeaa niukalla äänten enemmistöllä. Tällöin rajalla oleville äänille tulee erityinen paino. Yleensä tiedetään ryhmä, joka on epäilevällä kannalla, ja tämän ryhmän kannatus voidaan usein ostaa sopivalla vastapalvelulla. Demokratian sisällä tätä ongelmaa ei voida poistaa, koska se kuuluu demokratian rakenteeseen.

Persoonakraattisessa systeemissä ongelmaa ei ole, sillä siinä ei ole mahdollista tietää etukäteen, keiden mielipiteet tulevat ratkaisemaan asian. Silloin ei myöskään kannata tarjota kovin suuria vastapalveluksia kellekään. Kyse on pelkästä taloudellisesta kannattavuudesta, ei ihmisten henkilökohtaisesta moraalista — jonka voidaan olettaa olevan yhtä hyvä tai huono järjestelmistä riippumatta.

Uusi taloudellinen järjestelmä

Taloudellisen järjestelmän osalta järjestyksellisyden vähentäminen merkitsee taloutta ja kulutusta ylhäältä päin ohjaavien ryh-

mien vallan vähentämistä. Toisaalta se merkitsee valtiovallan ohjauksen vähentämistä ja toisaalta tuottajien ja kaupan vallan vähentämistä. Nämä yhdessä merkitsevät sitä, että taloudellisessa vallankolmiossa alinna olevien sattumanvaraisten yksilöiden eli kuluttajien valta lisääntyy.

Tuottajilta eli tavaroiden ja palvelujen myyjiltä tämä periaate edellyttää sitä, että he eivät anna mitään erityisoikeuksia millekään ryhmälle tai yksilölle, joka niitä haluaa ostaa. Ryhmien etuoikeuksia ei tunnusteta olemassaoleviksi: on vain yksilöiden yhtenliittymiä samoilla oikeuksilla kuin yksilöt itse. Tavaroita, kuten myös rahaa, keksintöjä, tietoa, yritysten osakkeita jne. myyvän on toisin sanoen myytävä niitä vapaasti kaikille ostajille ketään syrjimättä eli kaikille samalla hinnalla, joka muodostuu näillä ehdoilla toimivien markkinoiden mukaan. Tämä on siis markkinataloutta, mutta erilaista kuin kapitalismi. Koska tuotteiden hintasuhteet muodostuvat vain yksityisten kuluttajien arviointien pohjalta, ne muodostuvat erilaisiksi kuin kapitalismissa. Kun kapitalismissa sellainen tuotanto on erityisen edullista, jota käytetään määrällä kilpailemiseen ja markkinoiden valtaamiseen, niin uudessa järjestelmässä sellainen tuotanto on edullista, joka laadultaan vastaa kuluttajien toiveita.

Em. periaatteen noudattamisesta seuraa varsin mielenkiintoisia muutoksia koko talouden kenttään. Voidaan osoittaa, että niiden yhteisvaikutuksena lakkaa se mekanismi, joka kapitalistisessa järjestelmässä automaattisesti kuljettaa varallisuutta taloudellisen valtarakenteen huipulle.

Perusoivalluksena on, että valta on aina valtaa eriarvoistaa valtansa kohteita. Näin kapitalistisen vallan ydin on kapitalistin oikeudessa myydä tuotteitaan eri hinnalla eri asiakkaille, tai olla myymättä. Kun hän voi niin tehdä, hänen kannattaa suosia niitä, jotka suosivat häntä. Tällä yksinkertaisella mekanismilla kapitalistien valta lisääntyy ja muodostaa kapitalistisen talouden valtaverkoston.

Kapitalismin ongelma ei suinkaan ole omistussuhteissa; omistaminen on staattista, se realisoituu vaikutukseksi vasta kaupanteon yhteydessä. Eikä se suinkaan johdu ka-

pitalistien ahneudesta tai muista epäedullisista luonteenpiirteistä; niitä on jokaisella ihmisellä. Se johtuu kokonaan tästä vähäpätöiseltä näyttävästä oikeudesta eriarvoistaa alla olevia ryhmiä.

Kun tämä kapitalistinen oikeus kielletään ja kapitalistinen valtarakenne loivenee, voidaan ja on aihetta poistaa se ohjaus, jolla poliittinen valta yrittää korjata kapitalistisen mekanismin aiheuttamaa epätasapainoa.

Uudessa järjestelmässä valtiovalta siis edellytetään, että se ei anna mitään erityisoikeuksia minkäänlaisille taloutta harjoittaville ryhmille tai toimintoille.

Tästä periaatteesta seuraa mielenkiintoisia asioita mm. verotuksen, sosiaaliturvan ja subventioiden kenttään.

Eräs tällainen ajatuskulun looginen seuraus on perustuloon eli kansalaispalkkaan siirtyminen.

Toinen seuraus on, että byrokratia vähenee — valtaosa byrokratiaahan on nimenomaan ihmisten lokerointia ja sen mukaista ohjausta.

Kolmas seuraus on, että politiikanteon merkitys vähenee — politikointihan saa tarkoituksensa ja energiansa juuri siitä, että sen kautta ohjataan taloudellisia resursseja omalle kannattajaryhmälle.

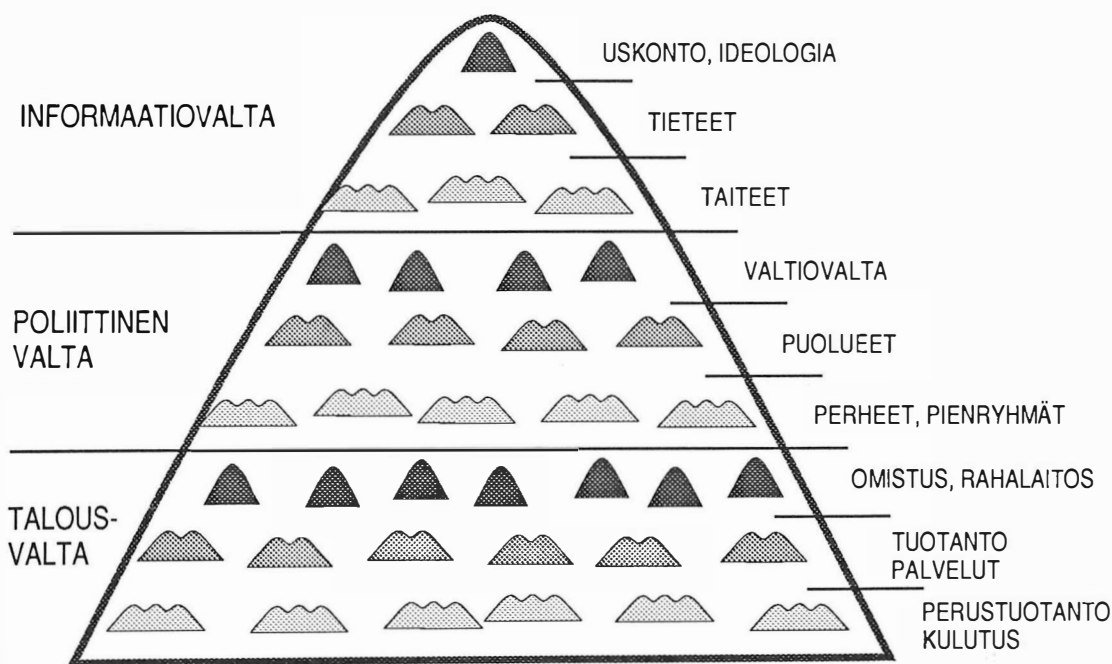
Kaikkiaan siirtyminen uuteen järjestelmään aiheuttaa sen, että mekanismi, joka sosialistisen ohjailun välityksellä kuljettaa automaattisesti taloudellisia resursseja poliittisen valtarakenteen huippujen ohjailtavaksi, poistuu.

Kun näin sekä kapitalistinen että sosialistinen mekanismi poistuvat, saadaan uusi järjestelmä, joka on sekä antikapitalistinen että antisosialistinen — jos tällaista rakennetta joku on etsinyt, tässä se nyt on.

Valtakolmion tasot

Asian selventämiseksi otan vielä esille valtakolmion, josta lähdemme liikkeelle. Tässä se on piirrettynä kolmitasoiseksi.

Ylimpänä tasona on informaatiovalta. Se on ylinnä, koska se muodostaa ne arvot, joita yhteiskunnassa noudatetaan. Toisena tasona on poliittinen valta. Se määrää (informaati-

Kuva 6. Kukin valtarakenne painottaa eri vallan tasoilla omansa muotoisia instituutioita ja toimintoja.

otason arvojen mukaan) sen, millä tavalla ihmisten väliset suhteet järjestetään. Alimpana tasona ja lähinnä maata ja luontoa on taloudellinen valta. Se määrää (poliittisesti määrättyissä rajoissa) sen, miten yhteiskunnassa hoidetaan taloutta ja suhdetta luontoon.

Jokaisella näistä tasoista on puolestaan eri tasoista, eri totalitaarisuuden asteista valtaa edustavia instituutioita tai ryhmiä.

Informaatiotasolla ylin ja totalitaarisin järjestelmä on uskonnollinen tai ideologinen valta. Totalitaarisuus ilmenee siinä, että uskonnon sisältä katsottuna sen ulkopuolista maailmaa ei oikeastaan ole olemassa. Uskonolla ei ole sen totuutta koskevaa keskusteluyhteyttä toisenlaiseen uskontoon ja näin se muodostaa yhtenäisen, hierarkisen järjestelmän, joka yksin väittää edustansa totuutta.

Tiede on jo avoimempi järjestelmä. Sen perusteisiin kuuluu kaksijakaisuus, vastaväit-

teiden olemassaolo ja niiden käsittely yhdessä hyväksytyin säännöin.

Taide on alimmalla informaatiovallan tasolla, koska sen totuudet ovat niin moninaiset. Käytännössä tämä ilmenee mm. taiteen heikkona järjestäytymisasteena.

Poliittisella tasolla nykyisissä yhteiskunnissa korkeimman auktoriteetin muodostaa valtiovalta. Sen säätämää järjestystä kaikkien yhteiskuntaan kuuluvien edellytetään noudattavan.

Seuraavaksi tasoksi voidaan ajatella puoluetaso, jolla toimii kaksijakoisesti vasemmistoon ja oikeistoon järjestyneenä erilaisia puolueita, jotka noudattavat valtiollisessa toiminnassa yhteisesti hyväksytyjä sääntöjä.

Alimpana on lukemattomien perheiden ja pienryhmien taso.

Taloudellisen vallan tasoista korkein valta liittyy omistussuhteiden ja rahan hallintaan.

Tällä on sellainen yhteys edellisten tasojen korkeimpiin asteisiin, että raha on ensinnäkin valtiollista ja toiseksi raha (ja osakkeet) edustaa myös uskonnollista taloudellista välinettä. Ellei rahaan (tai osakkeisiin) yleisesti uskota, sen arvo putoaa olemattomaksi — kuten joskus on käynytkin. Sen sijaan esim. leivällä on aina oma arvonsa riippumatta yleisestä uskosta siihen.

Seuraava taso on tuotannon, palvelujen ja kaupan taso.

Alinna on sitten kulutuksen ja luonnon taso, kaikkein moninaisin, epäjärjestynein ja vallattomin taso.

Eri jyrkkyyssasteiset yleiset systeemit pitävät kullakin päätasolla tärkeimpänä sen totalitaarisuuden astetta edustavia alatasoja.

Jyrkässä ylimysvallassa tai diktatuurissa informaatiovallan alueella uskonnon (ideologian) asema on vahvin ja tie ja taide joutuvat alistumaan sen tarpeisiin. Vain yhdenlainen tie on oikeaa ja vain ideologisesti tarkoituksenmukainen taide on hyväksyttävää.

Politiikan alueella valtion asema on tärkein ja puolueiden merkitys keskittyy yhteen puolueeseen, joka on tavallaan sama kuin valtio. Perheiden ja pienryhmien asema on heikko; ne joutuvat palvelemaan valtiota vaivoja valittamatta.

Talouden alueella tärkeintä on omistussuhdeiden ja rahan hallinta. Tuotanto ja palvelut eivät ole niin tärkeitä autoritaariselle järjestelmälle. Kaikkein pienin huomio kohdistetaan yksilölliseen kulutukseen ja luontoa lähellä olevaan tuotantoon, maanviljelyyn, metsänhoitoon jne. — mistä syystä puute on tällaisten järjestelmien lähes välttämätön seuralainen.

Kun totalitaarisesta systeemistä siirrytään demokraattiseen, keskimmäiset tasot tulevat määrääviksi.

Informaation alueella uskonnon ja ideologian merkitys vähenee ja tieteiden merkitys kasvaa.

Politiikan alueella painopiste siirtyy valtiollisesta politiikasta puoluepolitiikkaan.

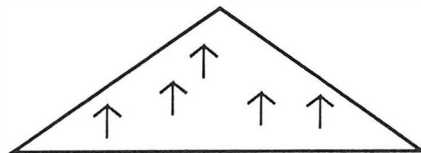
Ja talouden alueella tavaroiden ja palvelujen tuottaminen käy kiinnostavammaksi kuin omistaminen ja pelkkä rahan kerääminen.

Analogisesti: jos joskus siirrytään persoonakratiaan — kuten itse toivon — se tarkoittaa sitä, että alimmat tasot tulevat merkityksellisimmiksi.

Informaatiossa tieteiden asema heikkenee ja taiteiden merkitys kasvaa.

Politiikassa puolueiden valta vähenee ja pienryhmien asema paranee.

Ja taloudessa tavaroiden ja palveluiden teollisen tuotannon asema heikkenee ja yksityisen kulutuksen ja luontoa lähellä olevan tuotannon asema paranee.

Kertaan vielä lyhyesti sen, miten vaihesiirto tapahtuu.

Jokaisella systeemillä on taipumus kasvat-
taa omaa valtaansa ja tulla näin yhä jyrkem-
mäksi. Ylimysvalloista pyrkii kehittymään
diktatuureja ja demokratioista konsensusliit-
toja. Tämä kehitys erkaannuttaa järjestel-
män yläosan sen alaosaan ja muusta maail-
masta. Tiedon ja energian kulku vaikeutu-
vat ja seuraa kriisi. Kriisin tyhjentämässä vai-
heessa voi syntyä uusi, entistä alemmalta ta-
solta kasvunsa aloittava yhteiskunta; ylimys-
vallasta demokratia ja demokratiasta persoo-
nakratia.

Kun siis tulevaisuudessa uskontojen veto-
voima kasvaa ja tieteen arvostus vähenee,
kun puolueet alkavat yhdentyä samanlaisiksi
ja valtioiden taloudellisten kilpailukykyjen
lisääminen voittaa kaikki muut poliittiset
pyrkimykset ja kun rahan ja kasinotalouden
vetovoima ylittää tavaroiden tuottamisen ve-
tovoiman, on syytä sekä huoleen että toi-
voon: on mahdollisuus kriisiin, mutta on
myös mahdollisuus uuteen alkuun.

EUROOPPALAISUUTTA RAKENTAMASSA

Eurooppalaisuus on ilmassa. Siitä puhutaan eri foorumeilla. Presidentti Koivisto puhui Unkarin parlamentissa eurooppalaisuudesta. Suomi on liittymässä Euroopan Neuvostoon. Myös Kriittisen korkeakoulun kesäseminaarissa pohdittiin uutta eurooppalaista kulttuuria.

Euroopan kulttuurisäätiö on tehnyt tätä työtä jo 34 vuoden ajan. Se perustettiin Ranskan ulkoministeri Maurice Schumannin aloitteesta saattamaan yhteen kylmän sodan ja erilaisten intressien hajaannuttamat Euroopan maat yhteisen kulttuuriperinteen vaalimiseen. Säätiö on hallituksista riippumaton yksityinen kulttuurin eri aloja tukeva järjestö. Yhteistyötä on erityisesti kasvatuksen, koulutuksen, joukkotiedotuksen ja uuden tietotekniikan alueilla. Siihen kuuluu 16 Länsi-Euroopan maata. Säätiön toiminta on nykyisin keskittynyt Amsterdamiin.

Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osasto perustettiin vuonna 1969. Sitä on alusta asti johtanut rouva Pirkko Vahervuori, jonka vuorineuvos Heikki Herlin aikoinaan keksi tähän tehtävään. Osasto on muodoltaan yhdistys, jossa on noin 70 henkilöjäsentä — kutsuttuja — ja 21 yhteisöjäsentä, jotka edustavat sekä yksityisen sektorin että valtion liiketoiminnan huippuja. Säätiö saa pääasiallisen rahoituksensa jäsenjärjestöiltä, vuoden 1987 vuosikertomuksen mukaan 51 000 markkaa. Opetusministeriön rahoitusosuus oli samana vuonna 25 000 markkaa.

Työntekijöitä on kaksi, rouva Vahervuori ja puolipäiväinen toimistonhoitaja.

Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osastoa johtavat hallitus ja valtuuskunta. Hallituksessa istuvat rouva Vahervuoren lisäksi professori Matti Klinge, arkkitehti Mikko Karjanoja, toim.joht. Raili Nuortila, valt.maist. Minna Paavolainen, toim.joht. Tapio Peräjäinen ja yht.maist. Kirsi Saarema. Valtuuskuntaan kuuluu

30 jäsentä, joista osa edustaa jäsenyhteisöjä, osa yliopisto- ja korkeakoulumaailmaa. Valtuuskunta on erittäin arvovaltainen. Katto-organisaatiossa Suomea edustavat Pirkko Vahervuori ja Aatos Erkko.

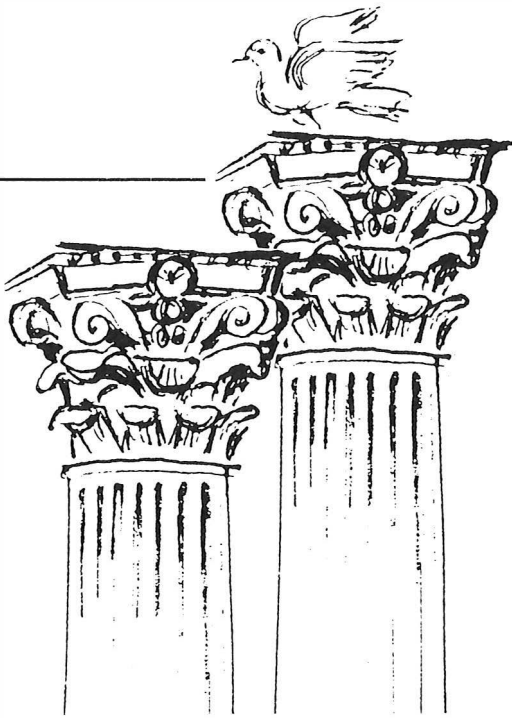
Kaikki Euroopan kulttuurisäätiön yhteistyöhankkeet eivät koske Suomea, sillä Suomi ei ole EC:n jäsen. Näitä on mm. Erasmus-projekti, joka on mittava EC:n alueen sisäinen opiskelijavaihtoprojekti. On keskusteltu siitä, että hankkeen toiseen vaiheeseen voisivat Pohjoismaat ja EC:hen kuulumattomat Efta-maat päästä mukaan.

Rouva Vahervuoren mielestä on kuitenkin tärkeää, että Suomi on mukana ja näkyy Euroopan Kulttuurisäätiössä, vaikka se ei kaikkiin yhteistyöhankkeisiin voi osallistua.

Suomen osasto on ollut joissakin asioissa erittäin aloitteellinen. Näin on tapahtunut erityisesti Arktisen keskuksen suunnittelussa. Rouva Vahervuoren mukaan mietittiin pitkään, mikä olisi Suomelle tyypillistä ja ilmentäisi sen pohjoista erityislaatua. Lopulta päädyttiin ideaan Arktisesta keskuksesta, jossa arktisen alueen tutkimus, tutkijoiden yhteistyö ja tutkimuksen esittely voisivat toteutua. Suunnitelmaan liitettiin myös Lapin maakuntamuseo.

Arktisen keskuksen projekti on jo pitkällä. Hankkeessa ovat mukana Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osaston lisäksi Rovaniemen kaupunki, Helsingin ja Oulun yliopistot, KOP, Kemijoki Oy, Lapin Kansa Oy ja Sanoma Osakeyhtiö.

Keskuksen rakentamista varten on pidetty kansainvälinen arkkitehtuurikilpailu ja suunnitelmia hiotaan. Arktinen keskus on otettu myös Suomen itsenäisyyden 70- ja 75-vuotisjuhlahankkeeksi. Rouva Vahervuori korosti kuitenkin, että Euroopan kulttuurisäätiön Suomen

osasto on toiminut asiassa lähinnä aloitteentekijän roolissa.

Osastolla on vireillä myös muita projekteja, jotka osittain liittyvät Arktiseen keskukseen. Näitä on esimerkiksi "Cold"-kirjan toimittaminen ja Lapin tietomatkat-projekti. Lisäksi Suomen osasto on toteuttanut Europe Today -seminääri- ja esitelmäsarjaa, jonka aineistoa on välitetty eri hallinnonaloille, teollisuudelle ja yliopistoihin.

Euroopan kulttuurisäätiön Suomen osastoa on vähän vaikea erottaa rouva Vahervuoren voimakkaan persoonan takaa. Hän on ollut mukana toiminnassa koko ajan ja kaikki Suomen osaston asiat ovat tavalla tai toisella sidoksissa häneen.

Mutta kiinnostavaa ja hyödyllistä eurooppalaisuuden tukeminen näyttää olevan sekä yliopistomaailman että liike-elämän kannalta, niin voimakkaasti nämä tahot ovat eri tavoin osaston toiminnan taustalla.

Asta Haapalainen ja Anneli Kero

MATKAN VARRELLA NÄHTYÄ

Taiteilija Juhani Harrin kollaasi- ja tilateostaidetta oli monien vuosien jälkeen nähtävissä Helsingissä Galleria Kaj Forsblomilla.

Juhani Harrin töissä materiaali itsessään sisältää kyvyn kertoa erilaisista asioista. Esineisiin on ikäänkuin kertynyt mennyt elämä, elämä jota ne ovat sivunneet. Rannan hiekassa on rannan kuva ja linnun siivessä pilvien keveys. . . Taiteilija on kerännyt elämänsä kokemuksia ja välittää ne vihjeenomaisesti. Kollaasit ovat oivalluksen taidetta, eivätkä ne avaudu kaikille. Teokset saavat merkityksiä assosiaation kautta. Niissä on kyse myös esineiden keskinäisistä suhteista. Katsojan dialogi teosten kanssa jättää avaran tilan mielikuvitukselle. "VIIMEINEN LENTO" kysyy: tähänkö ihmiskunta on päätyvässä? ja ruskea "RAUTANEITSYT" jatkaa elämäänsä Ateneumin taidekokoelmissa — kunnes aika syö ja ruoste raiskaa.

* * *

Jos taiteen koloristinen figuratiivisuus viehättää, kannattaa poiketa Galleria Brondaan, jossa on esillä bulgariaista nykytaidetta. Sieltä löytää värien leiskuntaa, vahvaa tunnetta ja muotojen voimaa. Mukana on lyysisempiäkin teoksia esimerkiksi Natchev Vesselin kompositiot, joissa taiteilija jännittävällä tavalla on yhdistänyt maalaus pohjaksi sekä paperin että silkin. Tulos on hyvin kaunis ja herkkä. Ivan Dimovin illuusiot ovat rikkaita, monitasoisia maalauksia. Useissa näyttelyn teoksissa taiteilijan voimantunnon ei pelkkä väri ole riittänyt ilmaisuvälineeksi, vaan teoksissa on käytetty kollaasi ja reliefimäistä työskentelyä.

Yön synkkyys ja päivän värikäs eloisuus huokuvat tästä näyttelystä.

TL

SYKSYLLÄ ALKAVIA KURSSEJA

LUOVA MUUTTUMINEN

Syksyllä järjestetään päivä- ja iltakurssit. Kurseilla pyritään alustuksilla ja keskusteluharjoituksilla omien luovuuskokemusten tiedostavaan kokemiseen ja hyödyntämiseen.

Kurssin kesto 10×3 tuntia, kurssimaksu 500 mk

Ohjaaja fil.lis. Markku Graae.

Yhteistyössä OK-opintokeskuksen kanssa.

AJASTA IRTI — PAKOON TODELLISUUTEEN

Kurssi on luento- ja keskustelusarja arkipäivän tutuista käsitteistä: Mitä on aika? Mitä on tieto? Mitä on totuus? Mitä on ihminen? Kurssin kesto 10×3 t, kurssimaksu 390 mk.

Ohjaaja yht.kand. Eero Ojanen.

Yhteistyössä OK-opintokeskuksen kanssa.

AJATTELUN SEMINAARIT

Ajattelun seminaarit on tarkoitettu akateemisen tutkinnon suorittaneille tai opintojaan lopetteleville. Tavoitteena on käynnistää keskustelun avulla prosessuaalinen kehitys, joka johtaa oman ja muiden ajattelun tiedostamiseen ja oman persoonallisen ajattelun voiman elävöittämiseen.

Ryhmät kokoontuvat kahden viikon välein. Hakuaika elokuussa, lukukausimaksu 170 mk.

TARKAT ALOITUS- JA KOKOONTUMISAJAT ILMOITETAAN SYKSYN OHJELMATIEDOTTEESSA

KUVATAIDEKOULU

Kriittisessä korkeakoulussa aloitetaan syksyllä 1988 yksituovinen kuvataidekoulu. Se on kokeilu, jonka kuluessa perehdytään taidehistoriaan, erilaisiin aatevirtauksiin ja joidenkin keskeisten taiteilijoiden tuotantoon. Ohjelmaan kuuluu myös runsaasti harjoitustehtäviä.

Modernismin tutkiminen on keskeisellä sijalla. Samoin pyritään tarkastelemaan laajasti nykyajan ihmisen ja kuvan välistä suhdetta ja kuvan merkitystä ja käyttöä tämän ajan visuaalisessa viestinnässä. Käytännön harjoitustyöt sisältävät piirustusta, maalausta, hahmottamista, performanssia ja tilataidetta. Vastaavana opettajana toimii taiteilija ja taidekriitikko Erkki Pirtola. Tässä uudessa koulutusmuodossa taide ja taiteen tekeminen ymmärretään ihmisen henkisen kasvun välineiksi.

Kuvataidekoulu aloittaa toimintansa syyskuussa ja lukukausi jatkuu joulukuun alkuun. Kevätlukukausi kestää tammi-kuun puolivälistä toukokuulle. Opiskelua on päivittäin viisi tuntia, joista kaksi on teorialuntia ja kolme harjoittelua.

Opiskelijoiksi valitaan noin 20 kuvataiteesta kiinnostunutta lahjakasta henkilöä. Tavoitteena on luoda intensiivinen, kokeiluhaluinen, yhteistyökykyinen ja monipuoliseen opiskeluun kykenevä ryhmä.

Koulutukseen hakeudutaan elokuun loppuun mennessä. Vapaamuotoisten hakemusten pitäisi sisältää lyhyt elämäkerta, perusteluja koulutukseen osallistumiselle ja ajatuksia siitä, mitä koulutukselta odottaa.

Lukukausimaksu on 2.200 mk. Tiedustelut puh. 624 977.

HUHTIKUUSSA TAVATTIIN

Huhtikuisena lauantaiaamuna soi haitari Säätytalon aulassa. Ihmiset liittyvät piiriin tanssimaan. Mukana on lähes 50 entistä INKA-laista. Tunnelma on täynnä iloa, välittömyyttä, yhteenkuuluvuutta. On vanhojen INKA-laisten ensimmäinen seminaari- ja tapaamispäivä. Yhteen on kokoontunut keskustelemaan, tekemään taideharjoituksia, kuulemaan, mitä INKA:ssa nykyisin tapahtuu. Mukana on osallistujia kymmenenkin vuoden takaa.

Tanssin askeliin pääsee yllättävän helposti mukaan. Marja-Liisa Toikan — edelliseltä INKA-kurssilta — mielestä näissä ihmisissä on jotain samaa, niin helpolta tuntuu tarttua piirissä kenen käteen tahansa.

Terttu Pesonen ja Marja Artamaa vuoden 1977—1978 INKAsta olivat tulleet tapaamaan tuttuja ja katsomaan, mitä INKalle kuuluu, mikä on tämän päivän tilanne.

Molemmat olivat aikoinaan tulleet INKAan saamaan tietoa erilaisista asioista, etsimään kokonaisvaltaista otetta elämään, kokeilemaan taitojaan, keskustelemaan erilaisten ihmisten kanssa.

Samantapaisia ajatuksia oli ollut monen muunkin seminaariin hakeutuneen mielessä. Vuoden aikana idut saivat voimaa ja elävyyttä erilaisista harjoituksista, joita yhdessä tehtiin. Monet INKalaiset tuntuivat heistä pohtivilta, asioiden merkityksiä etsiviltä, filosofisesti suuntautuneilta. Yhteinen perusvire lujitti so-

siaalista yhteisöä ja kantoi tärkeitä ajatuksia. Terttu ja Marja kertoivat INKAN antaneen heidän elämäänsä uusia ulottuvuuksia, avaruutta ja valoisuutta. Se oli laajentanut maailmankuvaa, lisännyt luovuutta ja uskallusta vaikuttaa itse elämänsä suuntaan ja ratkaisuihin.

Heidän vuosikurssinsa oli kokoontunut monta kertaa itse järjestämiinsä tapaamisiin, joissa oli jatkettu INKAssa virinneiden teemojen pohdintaa.

Terttu ja Marja pitivät ideaa vanhojen INKA-laisten päivästä hyvänä ja kannatettavana ja toivoivat, että näitä päiviä jatkettaisiin vuosittain. Sama ajatus oli monella muullakin osallistujalla. Yhteinen seminaaripäivä antoi tilaisuuden yhdessä elvyttää tärkeitä ajatuksia. Myös muiden INKA-laisten tapaaminen oli hauskaa ja antoisaa. Yhdessäolo oli helppoa ja välitöntä, vaikka asioihin todella syvennyttiin monissa harjoituksissa. Jokin yhteinen nimittäjä vanhoilla INKalaisilla täytyy olla, arvelivat monet seminaaripäivässä mukana olleista.

Ja aloitettua tapaa jatketaan. Seuraavan seminaaripäivän suunnitteluryhmä valittiin ja syksyllä mietitään, mitä ensi kerralla yhdessä tehdään.

Valoisaa ja vehreää kesää kaikille!

Asta Haapalainen
INKA 1980—1981

Katsaus toivottaa lukijoilleen valoisaa ja lämmintä kesää.

INHIMILLISEN KASVUN SEMINAARI

Inhimillisen kasvun seminaarin (INKA) 15. lukuvuosi alkaa 20.9.88 ja jatkuu toukokuulle asti.

INKAan kokoonnutaan tiistai-, keski- ja torstai-iltaisin neljäksi tunniksi. Siellä keskustellaan ja kuunnellaan luentoja ihmisestä, maailmasta, aatteista, kulttuuriperinnöstä ja paljosta muusta. Taiteilla on INKAssa keskeinen asema. Siellä harjoitellaan draamaa, draamaa, draamaa, eurytmiaa, kansantansseja, luovuutta, maalausta, musiikkia, meditatiivista kirjoittamista ja runon tekemistä. Taiteellisiin harjoituksiin osallistumiseen tarvitaan ennakkoluulottomuutta, kokeilunhalua ja rohkeutta — ei välttämättä aikaisempaa harjoittelua. INKAN kokonaisuuteen liittyy myös lukuvuoden kestävä sosiaalinen ryhmäprosessi.

INKAn eri toiminnot tukevat toisiaan. Se on aikaavievä ja antoisa kokonaisvaltainen kasvutapahtuma, joka sopii erikaisille ihmisille, sekä miehille että naisille.

INKAn käyneet ovat kertoneet saaneensa sieltä uusia kokemuksia ja näkökulmia, itseluottamusta, itsetuntemusta, rohkeutta ja ystäviä.

Tule kokemaan oma INKAsi!

Odotamme elokuun aikana vapaamuotoista hakemustasi, jossa kerrot itsestäsi ja elämästäsi. Tiedusteluihin vastaavat seminaarin opettajat Asta Haapalainen ja Terttu Lemström puh. 624 977.

Osallistuminen maksaa 750 mk lukukaudelta, yhteensä 1500 mk.

Yhteistyötä OK-opintokeskuksen kanssa.

näkövoimaa

Ihminen mittaa asumisensa mieltä ja laatua oman ruumiinsa tuntemuksilla, tämän tomumajan, joka oikeastaan onkin hänen ensisijainen asuntontansa. Sen kunnosta ja kyvystä sopeutua ja muokata ympäristöään riippuu itse kunkin yksilön ja yhteisön asumisen laatu ja taso. Käyttämämme elintason mitta ja tunnusteluvuodet eivät siitä välttämättä mitään kerro.

Tällainen visio voimistui kiertäessäni Intian kaupunkeja, joissa miljoonat ihmiset asuvat ilman asuntoa sanan suppeassa ja suomalaisessa merkityksessä. Kalkutassa kadulla ja tilapäisissä hökkeleissä asuvia on n. 3 milj., Bombayssa kohta saman verran. Saimme kuulla, että juuri tällaisten asujien määrä kasvaa eniten. Kun maailmassa on nyt tusinan verran yli 10 milj. asukkaan kaupunkia ja niistä suurin osa teollisuusmaissa, arvioivat asiantuntijat vuosisadan vaihteessa olevan n. 50 yli 15 milj. asukkaan kaupunkia, joista vähintään 40 kolmannessa maailmassa.

Olisi ongelmien rajua yksinkertaistamista puhua tällaisessa tapauksessa pelkästään puuttuvista asunnoista. Näin suunnattaisiin ajatukset ihmisistä esineisiin ja elämästä tuotantoelämään. Varsinaisen ongelman nimi ei ole asuntopula, vaan puuttuva tieto siitä, miten itse asuminen, ts. ihmisen fyysinen ja henkinen olemassaolo voidaan varmistaa näissä uusissa olosuhteissa.

Tutustuimme tilanteeseen paikan päällä. Etukäteen ohjelmoiduista nähtävyyksistä toiseen meitä kuljettava bussi juuttui tämän tästä liikennepuhkeisiin. Tarjoutui tilaisuus seurata ohjelmaan varsinaisesti kuulumatonta näytelmää, katu-elämän väärentämätöntä todellisuutta. Katu on olohuone, lastenhuone, makuuhuone ja kylpyhuone. Se on myös kauppa, työpaja ja juhlasali. Kokonaisuutena se on elämänvirta, jonka voittimäärä hehkuttaa eurooppalaiset proppumme sulamispisteeseen. Matkan jatkuessa saa ohjelmaan kuulumatonta aines ajatuksissani etusijan.

Asuminen ei ole vain elämää asuintalon seinien sisäpuolella. Asuminen on elämää kokonaisuutena, minkälaisessa ympäristössä se ihmisen eri elämänvaiheissa toteutuukin. Asunnotonkin on asukas. Myös hän mittaa asumisensa mieltä oman tomumajansa tuntuissa. Se on hänen ainoa omistusasuntonsa

ASUMISEN MIELI JA LAATU

ja sen kulloisellakin kunnolla ja ilmeellä hän tulee myös ilmentäneeksi asumisensa laatua. Kun katselen kadulla leikkiviä lapsia, sula-vasti liikkuvia miehiä ja naisia ja heidän usein iloisia ja tyytyväisiä ilmeitään, tulen ajatteleeksi, ettei tällainen asuminen ehkä sittenkään ole aivan laadutonta.

Puhuessaan Aasian kaupungeista intialainen kollegamme Charles Correa toteaa, että niiden asukkaiden köyhyydestä, alistamisesta ja riistosta huolimatta he ovat pystyneet säilyttämään sosiaalisen ja inhimillisen olemuksensa lähes koskemattomana. Perhe- ja sukulaisuusteet ovat edelleen lujat ja vaikuttavat asumisen laatuun. Yksilö ei asu vain omassa ruumiissaan, vaan myös perhe- tai muun pienyhteisön sisällä, kuten sikiö äitinsä kohdussa. Erillisen asunnon osoittaminen jossakin etäisessä lähiössä merkitsisi tällaiselle yksilölle eristetyksi tulemistä ja perinteisten elämänverkostojen pirstomista.

Eurooppalainen oudoksuu hökkelikyliä ja mutamajoja, joita näyttää syntyvän kaupunkirakenteen jokaiseen vapaaksi jääneeseen rakooseen. Ahmedanbadin läpi virtaavan joen uoma oli sattumoisin kuivillaan. Sitä asuttiin ja viljeltiin tietäen hyvin, että seuraava sade-kausi vie kaiken mennessään. Rakennustyömaalla näyttivät rakentajat rakentaneen jättepaloista ja pakkaustarvikkeista suojan itselleen ja perheelleen. Lapset leikkivät samassa hiekkaläjässä, josta äiti kantoi hiekkaa muurarin laastiasiaan. Mitään vastaavaa ei meillä tapaa, eikä sallittaisikaan.

Viranomaiset eivät hyväksy tällaista kontrolloimatonta rakentamista, mutta olosuhteet pakkoittavat sen sallimaan. Tässä ylhäältäpäin säätelemättömässä tilassa ja tilanteessa on perinteinen ja sukusidonnainen asuminen voinut vielä toteutua. Tällaisten sidosten katkeaminen katkaisisi myös perinteet, joiden muodostumiselle yhdessäasuminen on luonut elimelliset edellytykset.

Saimme kuulla, etteivät ihmiset ole viihtyneet uusissa lähiöissä, joissa elämän moniulotteisuus ja sisältörikkaus puuttuvat. He ovat palanneet omiensa pariin ja ylipäättään sinne, missä elimellisempi yhteisömuodostus on ollut vielä mahdollista. Intialaiset arkkitehdit tietävät tämän ja yrittävät ottaa sen huomioon. Correa sanookin, että hökkeliasumi-

nen on viranomaisten näkökulmasta kielteinen ilmiö, mutta tällainen omaehtoinen pyrkimys huolehtia perheen asumisesta on kaikista muista näkökulmista katsoen yhtä ihasuttava ja sosiaalisesti rakentava kuin lintujen pesänrakentaminen. Tällainen mahdollisuus on jo sellaisenaan osa asumisen mieltä ja laatua.

Katujen varsilla ja kaupunkien jäännöstoissa rönsyilevät hökkelikylät näyttävät yleensä resuisilta ja ankeilta asuinsijoilta. Mutta siellä täällä, ja varsinkin noissa mutamajoissa ja niiden aidatuissa pihatiloissa ilmenee luovaa kekseliäisyyttä, muutotajua ja samaa käsityötaitoa, jota tapaa maalaiskylien perinteisissä rakenteissa, maharadžojen palatseista puhumattakaan. Viranomaisten aineellinen ja henkinen tuki saattaisi täällä saada ihmeitä aikaan. Ahmedanbadissa olikin meneillään arkkitehtien ja ympäristösuunnittelijoiden kongressi, jonka teema näytti olevan "Mud architecture" (mutamajat). Miten lähelle tällainen itsetehty mutamaja tulee-kaan ihmisen omaa ruumiillisuutta. Se on hänen oman tomumajansa astetta laajempi ja yuhteisöllisempi muoto.

Kun tämänpäivän ympäristösuunnittelussa tavoitellaan ekologista tasapainoa, jätteiden kierrättämistä, ihmisten omatoimista osallistumista, tarkoituksenmukaista elämäntapaa, kotimaista teknologiaa j.n.e. toteaa edellä mainittu intialainen arkkitehti c. Correa, että aasialaisilla kaikki jo on. Tai pitäisikö sanoa vielä on. Meillä ja muissa teollistuneissa maissa näitä asumisen mieleen ja laatuun kytkeytyviä tavoitteita etsitään uudelleen, koska ne on keritty koettujen rakennemuutosten melskeissä jo monasti menettä.

Keijo Petäjä

P.S. Arkkitehti, professori Keijo Petäjä kuoli 9.5.1988. Hän toimi aktiivisesti myös Kriittisen korkeakoulun kolumnipalvelun kirjoittajana. Tämä teksti viime kevättalvelta on hänen viimeinen kolumninsa.

Katsaus haluaa tämän artikkelin julkaisemisella kunnioittaa professori Keijo Petäjän muistoa.

Uusi julkaisu saatavana

Ihminen Luziferin ja Ahrimanin jännitteessä

Ihminen Luziferin ja Ahrimanin jännitteessä on Martti Tuomolan 50-vuotisjuhlakirja, jonka ovat toimittaneet Esko Paakkola ja Tuula Lindstedt. Sitä on saatavana rajoitettu määrä hintaan 50 mk + postikulut Kriittisen korkeakoulun toimistosta. Teos sisältää hyvin erilaisia tekstejä hyvin erilaisilta elämänavalueilta.

Kari E. Turunen

RUDOLF STEINERIN PERSOONALLISUUS JA AJATTELU

— psykodynaamisesta näkökulmasta

Björn Sundell

KANSAINVÄLISTYMISEN RITARIT
RISTIRETKELLÄÄN

Antti-Veikko Perheentupa

AIKUISKASVATUKSEN SISÄISISTÄ
JÄNNITTEISTÄ

Erkki Pirtola

AIVOJEN YLÖSNOUSEMUS

Tapani Kuningas

PIENISTÄ VIHREISTÄ MIEHISTÄ
VIHREÄÄN LIIKKEESEEN

Erkki Kureniemi

TIEDON REUNALLA

Lasse Halme

ROCK — PAHOLAISEN MUSIIKKIA?

Heikki Kukkonen

SAAKO LIIKENNETTÄ SINUTELLA

Paavo Lantto

URANTIA-KIRJA

Helinä Siikala

”KULKEVAT KÄSI KÄSESSÄ
KAARTA TAIVAHAN SINISEN”
Seksuaalisuus ja henkinen kasvu

Tapio Kaitaharju

UUDEN AJATTELUN KOSMOLOGIA

